

Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΡΡΕΝΟΛΟΧΕΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Ἔχει ἤδη ἀπασχολήσει ἐθνολόγους καὶ λαογράφους τὸ ζήτημα, ἐὰν τὰ εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς ἀπαντώμενα ἔθιμα μιᾶς συμβολικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετὸν εἶναι ἐπιβιώσεις καὶ προεκτάσεις τῆς πρωτογόνου ἀρρενολοχείας (couvade) ἢ συμπτωματικαὶ ἐκδηλώσεις ἄλλων δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων¹⁾.

Ἡ καθ' αὐτὴν ἀρρενολοχεία (couvade) συνίσταται, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν κατάκλισην τοῦ συζύγου, ὅστις ἐπιφορτίζεται τρόπον τινὰ τὴν περαιτέρω λοχείαν τῆς συζύγου του, παραμένων εἰς τὴν κλίνην καὶ λαμβάνων ὅλας τὰς προφυλάξεις τῆς λεχοῦς, ἐνῶ ἐκεῖνη δύναται νὰ ἐγερθῇ ἀμέσως καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς οἰκοκυρικὰς ἀσχολίας.

Τοιαύτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ περιγραφή, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδουν ἤδη συγγραφεῖς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ὁμιλοῦντες περὶ συγχρόνων των ξένων λαῶν. Οὕτως Ἄπολλώνιος ὁ Ρόδιος (3^{ος} αἰ. π.Χ.), ἀναφέρων εἰς τὰ «Ἀργοναυτικά» του (II, 1012) τὴν «Τιβαρηνίδα γαῖαν»²⁾, γράφει περὶ αὐτῆς:

— *Ἐνθ' ἔπει ἄρ κε τέκωνται ὑπ' ἀνδράσι τέκνα γυναῖκες,
αὐτοὶ μὲν στενάχουσι ἐνὶ λεχέεσσι πεσόντες,
κράατα δησάμενοι τὰ δ' εὐκομέουσι ἐδωδῆ
ἀνέρας, ἠδὲ λοετρὰ λεχώια τοῖσι πένονται*³⁾.

¹⁾ Βλ. *Arnold van Gennep*, Manuel de Folklore français contemporain. Τόμ. Α, 1 (Paris 1943) σελ. 121, καὶ *Raffaele Corso*, La covata (separata de « Douro - Litoral » N° III-IV σειρά 6^η, Porto (Ἰταλίας) 1952 (:) σελ. 6-7 σημ. 4.

²⁾ Τὴν ἄλλως «χώραν τῶν Τιβαρηνῶν», παρὰ τὰ παράλια τοῦ Πόντου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν (Κύβ. ἀνάβ. V, 5, 1-3). Οἱ Τιβαρηνοὶ ἐθεωροῦντο λαὸς Σκυθικῆς καταγωγῆς.

³⁾ Στίχ. 1013-1016 (ἔκδ. J. Shaw (1779) σελ. 236. Πρβλ. καὶ Ζηνόβ. 5,25 (CPG I σελ. 127), ὅπου: «Τιβαρηνοί, τῶν γυναικῶν τεκουσῶν, αὐτοὶ τὰς κεφαλὰς δέονται καὶ κατακλίνονται».

Ὁμοίως καὶ ὁ Στράβων (1^{ος} αἰ. π. Χ.) ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἰβήρων τῆς Ἰσπανίας λέγει περὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν, ὅτι «τεκοῦσαι τε διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν, ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίνασαι» (βιβλ. Γ' C 165). Καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (1^{ος} αἰ. π. Χ.) ἀναφερόμενος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Κύρνου (τῆς σημερινῆς Κορσικῆς), γράφει: «Παραδοξότατον δ' ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τὸ γινόμενον κατὰ τὰς τῶν τέκνων γενέσεις. Ὅταν γὰρ ἡ γυνὴ τέκη, ταύτης μὲν οὐδεμία γίνεται περὶ τὴν λοχείαν ἐπιμέλεια, ὁ δ' ἀνὴρ αὐτῆς ἀναπεσὼν ὡς νοσῶν λοχεύεται τακτὰς ἡμέρας, ὡς τοῦ σώματος αὐτῆς κακοπαθοῦντος» (βιβλ. Ε' 14, 2).

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα μνεῖται τοῦ ἐθίμου παρέσχεν ὁ περιηγητὴς Μάρκο Πόλο (13^{ος} αἰ.) ἀνευρὼν τοῦτο εἰς τοὺς Μογγολικοὺς λαοὺς τῆς Νοτίου Κίνας: «Προχωρῶντας μακρότερα ὁ Μάρκο Πόλο ἐφθασε εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ζαρτανιάν, (δουτικὸν Γιουνάν), ὅπου... ὁ σύζυγος μετὰ τὸ ξελεχώνιασμα τῆς γυναίκας του, ἔπεφτε κί' αὐτὸς σὺν κρεβάτι καὶ ἀναστέναζε δυνατὰ, δεχόμενος ἐπισκέψεις καὶ συγχαρητήρια, δείχοντας σημεῖα ἐξαιρετικῆς ἀδυναμίας καὶ ἐξαντλήσεως, γὰρ νὰ ἀποδείξη ἔτσι πῶς τὸ νεογέννητο ἦταν πραγματικὰ δικό του». (B. T. Σκλόβοκι: «Τὸ ταξίδι τοῦ Μάρκο Πόλο». Μετάφρασις Κώστα Η. Καπετανάκη [Ἀθήναι 1950] σελ. 163-164).

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ ἔθιμον τῆς ἀρρενολοχείας ἀναφέρεται σωζόμενον, ἐν Εὐρώπῃ μὲν εἰς τὴν Ἰσπανίαν (παρὰ τοῖς Βάσκοις) καὶ τὴν Κορσικὴν, ἐν Ἀσίᾳ δὲ εἰς τὴν βόρειον Γεωργίαν, τὴν νότιον Κίναν καὶ τὰς Ἰνδίας, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μαλάκκας, τὰς Φίλιππίνας, τὴν Βόρνεο καὶ τὴν Μελανησίαν. Ἐν Ἀφρικῇ ἀνεφέρετο παλαιότερον μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν τοῦ Κογκό, ἐν δὲ τῇ Β. Ἀμερικῇ εἰς ἰθαγενεῖς τῆς Καλιφορνίας. Περισσότερον ὁμως ἐπιχωριάζει σήμερον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, κυρίως παρὰ τὸν νότιον τροπικόν, ὅπου τὸ ἔθιμον θεωρεῖται ὑπάρχον κατ' ἐξοχήν¹⁾.

Γενικὰς ἐργασίας πραγματευομένας θεωρητικώτερον περὶ τοῦ ἐθίμου ἀναφέρονται τὰς ἐξῆς: J. J. Bachofen, Das Mutterrecht. Stuttgart 1861, 3^η ἔκδοσις, Basel 1948, τόμ. II σ. 629 κ.ε. E. B. Tylor, Researches into the Early History of Mankind, London 1878. (Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ὁ Tylor ἐχρησιμοποίησε πρῶτος τὸν ὄρον *couvade*, ἐμπνευσθεὶς ἀπὸ τὸν ἐπωαστικὸν ῥόλον τῆς ἀρρενος περιστερεῶς καὶ ἄλλων πτηνῶν). E. B. Tylor, A method of investigating the Development of Institutions. Journal of the Anthropological Institute, London τόμ. 18 (1889) σελ. 245-272. H. L. Roth, The Signification of

¹⁾ Βλ. Raffaele Corso ἔ. ἀ. σελ. 1 καὶ 8, 23. A. van Gennep ἔ. ἀ. 121. A. Lefèvre, La Religion (Paris 1921) σελ. 150. Encyclopédie Française τόμ. VII (L'espèce humaine) Paris 1936 σελ. 7. 40. 7. Funk and Wagnalls, Standard Dictionary of Folklore. Mythologie and Legend. New York, 1949-50 τόμ. I σελ. 256, ἄρθρ. Couvade.

Couvade. Journal of the Anthropol. Institute, τόμ. 22 (1893) σ. 204-241. *E. S. Hartland*: The Legend of Perseus, London 1894-1896 τόμ. II σελ. 400 κ.έ. *E. Crawley*, The Mystic Rose London, Β' έκδοσις 1927, τόμ. II σελ. 177-188. *J. G. Frazer*, Totemism and Exogamy, London, τόμ. 4^{ος} σελ. 244-255. *B. M. Woodbridge*, A folk-lore motif in antiquity. Modern Language Notes, τόμ. 14 (1919) σ. 422 κ.έ. Ἐπίσης τὴν ἤδη ἀναφερθεῖσαν συγκεντρωτικὴν μελέτην τοῦ *Raffaele Corso*, La couvade (ξ.ἀ.) καὶ τὸ εἰδικὸν ἄρθρον «Couvade» εἰς τὸ Λαογραφικὸν Λεξικὸν τῶν Funk καὶ Wagnalls (ξ.ἀ.)¹⁾.

Παρὰ τὰς γενικωτέρας ταύτας μελέτας ἔχουσι γραφῆ καὶ εἰδικώτεραι περὶ τῶν κατὰ τόπους σχετικῶν ἐθίμων ἐργασίαι, οἷα π.χ. ἡ γαλλικὴ: *T. Brissaud*, «La couvade en Béarn et chez les Basques» (Revue des Pyrénées 1900, σελ. 225-239) καὶ ἡ ἰσπανικὴ: *J. Caro Baroja*, Los Pueblos del porto de la península ibérica, Madrid 1943, κ.ἀ.

Ἀναγραφὴν τοῦ ἐθίμου εὐρίσκομεν καὶ παρὰ *N. Γ. Πολίτη*, «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» (Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 217-218), ὅπου δίδεται καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Ὁ Πολίτης ἀποδίδει τὸν ὄρον «couvade» μὲ τὴν περιφρασιν *λοχεία συζύγου*. Νομίζω ὅτι ὁ μονολεκτικὸς ὄρος *ἀρρενολοχεία*, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦδε θὰ χρησιμοποιοῦσωμεν, δύναται νὰ θεωρηθῆ καταλληλότερος.

Τὸ ἔθιμον θεωρεῖται δημιουργηθὲν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅτε εἰς τὴν περίοδον τῆς μεταβίβασης ἀπὸ τῶν μητριαρχικῶν κοινωνικῶν συστημάτων εἰς τὰ πατριαρχικὸν ὁ σύζυγος μόνον διὰ τῆς πλασματικῆς ταύτης λοχείας ἔπειθεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ γεννωμένου τέκνου πατρότητος αὐτοῦ. Οὕτω διὰ τοῦ συμβολικοῦ τούτου τοκετοῦ υἰοθέτει καὶ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως τὸ τέκνον του²⁾.

Ἐξ ἄλλου ἡ συνείδησις τῆς ἀπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης πατρότητος τοῦ συζύγου ἐβράδυνεν νὰ διαμορφωθῆ, τόσον εἰς τὸν ἴδιον ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ ἄγνοια τοῦ φυσιολογικοῦ αἰτίου τῆς συλλήψεως καὶ τῆς ἐγκυμοσύνης διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον, ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης ὑπῆρξαν αἱ ποικίλαι περὶ μαγικῆς ἢ θεϊκῆς συλλήψεως τῆς γυναικὸς ἀντιλήψεις. Οὕτω καὶ ὁ σύζυγος, τουλάχιστον εἰς τὴν μητριαρχικὴν κοινωνίαν, δὲν εἶχε ποτὲ τὸ αἶσθημα τῆς φυσικῆς εὐθύνης διὰ τὸ τέκνον του³⁾.

¹⁾ Στοιχειώδης βιβλιογραφία περὶ τοῦ ἐθίμου παρέχεται καὶ ὑπὸ τοῦ Stith Thompson: Motif Index of Folk-Literature, ἐν FF Communications, τόμ. 116 (Helsinki 1935) σ. 318 (T. 583, 1).

²⁾ *J. J. Bachofen*, ξ.ἀ. *E. Crawley*, ξ.ἀ. σελ. 180-181. *A. Lefèvre*, ξ.ἀ. σελ. 146 καὶ 150. *L. R. Farnell*, The Cults of the greek States, τόμ. V (Oxford 1909) σελ. 110 καὶ σημ. b.

³⁾ Βλ. σχετικῶς: *E. S. Hartland*, Primitive Paternity, London 1909 τόμ. I σελ. 150-

Αί έρμηνείαι, αίτινες δίδονται εις τὸ πρωτόγονον τοῦτο ἔθιμον τῆς *couvade* εἶναι πολλαί. Βασικαί εἶναι αἱ ὑποστηρικθεῖσαι ἐναλλάξ ὑπὸ τῶν ἀνθρωπολόγων *Bachofen* καὶ *Tylor*. Κατὰ τὴν πρώτην (τὴν ὁποίαν τελικῶς ἐδέχθη καὶ ὁ *Tylor*), ἡ πλασματικὴ πρῶξις τῆς ἀρρενολογείας ἀπέβλεπεν εἰς συμβολικὴν υἱοθεσίαν τοῦ γεννωμένου, ὥστε τοῦτο ν' ἀνήκη (νομικῶς καὶ κοινωνικῶς) οὐ μόνον εἰς τὴν μητέρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πατέρα. Ὅπουδήποτε λοιπὸν ζῆ σήμερον τὸ ἔθιμον, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιβίωσις τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου σταδίου ἀλλαγῆς ἀπὸ τοῦ μητριαρχικοῦ κληρονομικοῦ συστήματος εἰς τὸ πατριαρχικόν¹⁾.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν διετύπωσεν ὁ *Tylor* ἀλλ' ἀπηρνήθη, (τὴν ὑπεστήριξαν ὅμως οἱ *Hartland*, *Crawley* καὶ *Frazer*), ἡ ἀρρενολογεία εἶναι σύνολον ἐθίμων μαγικο-συμπαθητικῆς μορφῆς, τὰ ὁποῖα στηρίζονται κυρίως εἰς τὸν φυσικὸν δεσμόν, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνου, καὶ πηγάζουν ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρώτου διὰ τὴν εὐτυχῆ γέννησιν τοῦ δευτέρου. Οὕτω τὰ ἔθιμα ταῦτα ἐμφανίζονται ὡς ἐπέκτασις ἐπὶ τοῦ πατρὸς τῶν ὑπὸ τῆς μητρὸς φυσιολογικῶς τελουμένων, ὡς τοιαῦτα δὲ τηροῦνται οὐ μόνον μετὰ τὸν τοκετόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης²⁾.

Τρίτη, καὶ σχεδὸν προέκτασις τῆς δευτέρας ταύτης ἀπόψεως, εἶναι ἡ ὑποστηρίξουσα τὴν τριπλῆν ἀλληλεξάρτησιν καὶ συνοχὴν (*connection*) μεταξὺ πατρὸς, μητρὸς καὶ τέκνου, ἣτις ἐξηγεῖ τὰς ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν δύο γονέων λαμβανομένας προφυλάξεις διὰ τὸ καλὸν τοῦ κυοφορουμένου ἢ τεχθέντος τέκνου των. Εἰς τὴν περίπτωσηί ταύτην ἔχομεν τὴν κοινὴν στοργὴν καὶ τὸ συνυπεύθυνον τῶν γονέων (*parental affection and responsibility*), ὡς καὶ τὴν ἀλληλεγγύην μεταξὺ αὐτῶν, ἀποτέλεσμα τοῦ βαθυτέρου δεσμοῦ των (*contact*), ὅστις ὀδηγεῖ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων³⁾.

155 καὶ 253-256, τόμ. II. σ. 249 κ.έ. Ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μητριαρχικὸν δίκαιον εἶναι πιθανῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἀγνοίας καὶ ἀβεβαιότητος περὶ τὴν πατρότητα (I σελ. 325). *J. G. Frazer*, *Folk-lore in the old Testament*, τόμ. II London 1919 σ. 204 καὶ σημ. 2 καί: *The Golden Bough*, τόμ. V (London 1936) σελ. 99 - 107. *R. Briffault*, *The Mothers*, τόμ. II, New York 1927, σελ. 443 κ.έ. ὅπου τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον: «Ignorance concerning the physiology of generation».

¹⁾ Βλ. *J. J. Bachofen*, *Das Mutterrecht* II 629 κ.έ. *E. B. Tylor*, *A Method* κτλ. σ. 256. *E. Crawley*, *The Mystic Rose* II 180-181.

²⁾ *E. B. Tylor*, *Researches* κτλ. σελ. 288. *E. S. Hartland*, *The Legend of Perseus*, II, 400 κ.έ. *E. Crawley* *The Mystic Rose* II, 182-183. *J. G. Frazer*, *Totemism and Exogamy* IV, 244 κ.έ.

³⁾ Βλ. *E. Crawley*, *The Mystic Rose* II σελ. 183-184. Τόσον ὁ *Crawley* (σελ. 182) ὅσον καὶ ὁ *Corso* (ἔ. ἀ. σελ. 3) δισμαρτύρονται σχεδὸν, ἐπειδὴ αἱ διάφοροι θεωρίαι περὶ τοῦ φυ-

Τετάρτη σοβαρά ερμηνεία, ἥτις δίδεται εἰς τὸ ἔθιμον τῆς ἀρρενολοχείας, εἶναι ἡ ἐξηγοῦσα τὴν κατάκλισιν τοῦ συζύγου ὡς προσπάθειαν ἐξαπατήσεως καὶ ἐκδιώξεως τῶν δαιμόνων ἀπὸ τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ τέκνου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν τοκετὸν συρρέουν, κατὰ τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις, ἔτοιμα νὰ βλάψουν τὴν λεχῶ καὶ τὸ βρέφος, πλῆθος κακοποιῶν πνεύματα καὶ ἐπήρεια¹⁾. Ἡ ὑποκατάστασις (substitution) λοιπὸν ἄλλου προσώπου εἰς τὴν λεχῶ, καὶ δὴ τοῦ προστατευτικοῦ καὶ ἰσχυροῦ ἀρρενος (συζύγου καὶ πατρὸς), εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος ἀπασχολήσεως καὶ ἐξαπατήσεως τῶν δαιμόνων²⁾.

Ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξαντες τὸ θεολογικὸν συνυπεύθυνον τοῦ συζύγου, τὸ δημιουργηθὲν μετὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα³⁾. Ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι πρόκειται περὶ τρομοκρατήσεως τοῦ συζύγου, ὅστις ἀναγκάζεται νὰ κατακλιθῆ τιμωρούμενος⁴⁾.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν τεσσάρων πρώτων ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων δύναται τις νὰ συζητήσῃ. Ἡ διαδοχικὴ ὁμῶς διατύπωσις των καὶ ἡ συχνὴ ἐναλλαγὴ τῶν ὑποστηρικτῶν των δεικνύουν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ἀπόψεων τούτων εἶναι ἀποκλειστική, ἀλλ' ὅτι τὰ αἷτια τῆς δημιουργίας τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων εὐρίσκονται εἰς ἀπάσας. Ἡ ἀνάγκη τῆς συμβολικῆς νύοθεσίας τοῦ γεννωμένου καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐπίδειξις ἢ κατοχύρωσις τῆς πατρότητος εἶναι γεγονὸς τὸ ὁποῖον καὶ ἡ κοινωνικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἡ μυθολογία ἐπιμαρτυροῦν⁵⁾. Ἐξ ἄλλου τὸ φυσικὸν ἐνδιαφέρον παντὸς πατρὸς διὰ τὸν γόνον του δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ προφυλάξεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ὁ σύζυγος

σικοῦ δεσμοῦ μετὰ τὸν πατὸς καὶ τέκνου ἠγγνόσαν τὸν συνυπάρχοντα δεσμὸν τῆς μητρός. Πράγματι διὰ τοῦ τριγώνου πατὴρ - μήτηρ - τέκνον φωτίζονται καθαρώτερον καὶ δύναται νὰ ἐριμνευθῶσι σαφέστερον αἱ ἐκδηλώσεις καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ ἀρρενολογικοῦ κύκλου. Ὁ σύζυγος ἐνεργεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποβλέπων εἰς τὸ καλὸν καὶ θέλων νὰ βοηθήσῃ οὐ μόνον τὸ τέκνον του, ἀλλὰ καὶ τὴν σύζυγόν του.

¹⁾ Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, «Ὡκυτόκια» (Λαογραφία, τόμ. ΣΤ' σελ. 336-338 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 309-310) καὶ «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» (Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 219).

²⁾ Βλ. E. Crawley, ἔ. ἀ. σελ. 185-186 καὶ E. Samter, Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig 1911 σελ. 95, 1.

³⁾ J. F. Lafitau Moeurs des sauvages américains. Τόμ. I (Paris 1724) σ. 259.

⁴⁾ Max Müller, «Chips from a german Workshop» II 28r (παρὰ R. Corso ἔ. ἀ. σελ. 7, 6).

⁵⁾ Ὁρθῶς π.χ. ἐπικαλεῖται διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας, ὁ R. Corso τὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ἀρρενολογικὴν πράξιν νύοθεσίας (Βλέπε Raffaele Corso, «Il mito della nascita di Minerva ed un racconto popolare della Corsica» εἰς τὸ περιοδ. Folklore, ἔτος 5ον [Napoli 1950] ἀρ. 1-2).

διὰ τὸν εὐτυχῆ τοκετόν, ἡ δὲ συζυγικὴ ιδιότης του τὸν προστατευτικὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνει κατὰ τῶν βλαπτικῶν τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ βρέφους δαιμόνων. Τὸ συνυπεύθυνον ἐπίσης τοῦ συζύγου διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ τοκετοῦ, ὁ συμμερισμὸς τῶν πόνων τῆς συζύγου του καὶ ἡ πρὸς βοήθειαν αὐτῆς διάθεσίς του, εἶναι παράγοντες ἠθικοί, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ παραβλέψωμεν.

Ὅφρεῖλομεν λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν συνδυασμὸν τῶν ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων, προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ ἐμφανιζόμενα ὡς ἀρρενολογικὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε μαρτυροῦν ἐν τῇ ποιικιλίᾳ τῶν περὶ τῆς παρουσίας ὄλων τῶν ὡς ἄνω παραγόντων¹⁾.

Ὅμιλοῦμεν ἤδη περὶ ἀρρενολογικῶν ἐθίμων (*coutumes de couvade*) καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς ἀρρενολογείας (*la couvade*). Ἐφ' ὅτου διευπλώθη ἡ ἀποψις περὶ τοῦ μαγικοσυμπαθητικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἐθίμου τούτου, οἱ ἀνθρωπολόγοι παρηκολούθησαν καὶ τὴν πρὸ τοῦ τοκετοῦ περίοδον, ὡς καὶ τὴν μετ' αὐτόν²⁾. Συμπεριέλαβον εἰς τοῦτο καὶ τοὺς διαιτητικὸς περιορισμοὺς τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, τὰς προφυλάξεις καὶ τὰς μαγικὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ τὴν συμμετοχὴν του ἔπειτα εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ βρέφους καὶ τῆς λεχοῦς³⁾.

Ἐνεῦθεν καὶ τὸ ἐγχείρημα τῆς παρουσίας μελέτης, νὰ συγκεντρώσῃ καὶ παρουσιάσῃ ὡς συναφῆ ἀρρενολογικὰ ἔθιμα ἢ ἐνδείξεις αὐτῶν ὅλα τὰ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἐθιζόμενα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν συμπαράστασιν τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετόν, ἀπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς λοχείας τῆς συζύγου του.

Ὅσον καὶ ἂν δὲν ἐμφανίζεται ἐν Ἑλλάδι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἔθιμον τῆς ἀρρενολογικῆς κατακλίσεως (*couvade*), ὅμως τὸ πλῆθος τῶν περὶ τὸν τοκετόν ὑποχρέωσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συζύγου εἶναι τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐνδεικτικὸν τῆς

¹⁾ Ὁμοίως καὶ ὁ Ἰσπανὸς λαογράφος Cago Baroja, στηριζόμενος εἰς διεθνεῖς καὶ ἰσπανικὰ περιπτώσεις, ἐπιχειρεῖ συνδυασμὸν τῆς μαγικῆς καὶ νομικῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων, ἐφ' ὅσον εἰς ταῦτα ὁ σύζυγος ἀφ' ἑνὸς μὲν φοβεῖται νὰ παραβῇ ὀρισμέναις μαγικὰς ἀπαγορεύσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσπαθεῖ νὰ βεβαιώσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους περὶ τῆς ἀθνητικῆς του πατρότητος. [*Mater semper certa ... pater etiam!*] ἔ.ἀ. σελ. 179.

²⁾ Βλέπε κυρίως: *J. G. Frazer, Totemism and Exogamy*, τόμ. 4ος σ. 254-255.

³⁾ Οὕτω π.χ. εἰς τὸ περὶ τῆς ἀρρενολογείας κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τοῦ Crawley, (ἐνθ' ἂν.) γίνεται λόγος περὶ ἐθίμων, οἷα: ἡ ἀποφυγὴ ὀρισμένων τροφῶν ὑπὸ τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης (σ. 178-179), αἱ κινήσεις καὶ ἐνεργεαὶ του εἰς περιπτώσιν δυστοκίας (σ. 187), ἡ τοποθέτησις ἐνδυμάτων του ἐπὶ τῆς λεχοῦς (σ. 187-188) καὶ ἄλλαι ἀποδιωκτικαὶ τῶν δαιμόνων ἐνεργεαὶ αὐτοῦ.

ψυχολογικής, μαγικής και σχεδόν οργανικής συμμετοχής αὐτοῦ εἰς τὸ γεγονός τῆς γεννήσεως, ὥστε θὰ ἦτο ἔξω τῆς λαογραφικῆς πραγματικότητος, ἂν ἐλέγομεν ὅτι οὐδόλως ἀπαντῶνται ἀρρενολογικὰ ἔθιμα παρ' ἡμῶν.

Ἡ ὑπαγωγή ἄλλωστε τῶν ποικίλων τούτων ἐθίμων ὑπὸ τὸν γενικὸν κύκλον τῆς ἀρρενολογείας εἶναι καὶ ἡ πλέον σκόπιμος μεθοδολογικὴ ἐνέργεια, ἐπειδὴ βοηθεῖ εἰς τὴν καλύτεραν συγκέντρωσιν καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν στοιχείων, ὅσα παρὰ τὸν φυσικὸν ρόλον τῆς μητρὸς καταδεικνύουν καὶ τὴν συγκινητικὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀρρενος γονέως εἰς τὸν τοκετόν.

Συνεκέντρωσα στοιχεῖα ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐλληνικῶν τόπων, χρησιμοποιήσας πρὸς τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἀκαδημίας καταθειμένα χειρόγραφα¹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς δημοσιευμένας λαογραφικὰς συλλογὰς, ἐπίσης δὲ καὶ ἰδίας πληροφορίας, τὰς ὁποίας δι' εἰδικῶν ἐρωτημάτων συνέλεξα²⁾.

Τὴν σχετικὴν ὕλην θὰ παρουσιάσω ἐνταῦθα μὲ πορείαν σύμφωνον πρὸς τὰ κατὰ τὴν γέννησιν χρονολογικῶς ἐθιζόμενα, ἀφοῦ διαίρεσώ ταύτην εἰς τρεῖς βασικοὺς σταθμούς: πρὸ τοῦ τοκετοῦ, κατὰ τὸν τοκετόν καὶ μετὰ τὸν τοκετόν. Ἀπὸ τὴν συχνότητα καὶ τὸ εἶδος τῶν εἰς ἑκάστην διαίρεσιν ἀναγραφομένων ἐθίμων θὰ δυνηθῇ ὁ ἀναγνώστης νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς σημασίας, ἣν ἔχει παρὰ τῷ λαῷ ἡ ἑκάστοτε συμπαραστάσις τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, ἔτι δὲ καὶ νὰ κρίνῃ περὶ τῆς λαογραφικῆς φύσεως καὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν ἐθιζομένων. Διότι ἡ παρούσα μελέτη, συγκεντροῦσα ἅμα καὶ προσφέρουσα τὰ ποικίλα καὶ ἐν πολλοῖς ἄγνωστα νεο-ἐλληνικὰ ἔθιμα τῆς συμβολικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, εἶναι συγ-

¹⁾ Πλουσιώτερα ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑπῆρξαν τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰσαχθέντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον χειρόγραφα, τὰ σταλέντα ὑπὸ δημοδιδασκάλων κ.ἄ., ὅσοι παρεκινήθησαν καὶ καθωδηγήθησαν εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τῶν συνταχθέντων ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ. (Βλ. Γεωργίου Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεῦχος πρῶτον (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐλετηριδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1939) σελ. 24-34).

²⁾ Ὅφειλω νὰ εὐχαριστήσω τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς Μαιῶν «Βιργινία Σκυλίτση», τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψε νὰ διανείμω εἰς τὰς μαθητριάς, κατὰ τὸ ἔτος 1953, ἐρωτήματά μου καὶ εὐγενῶς μοι μετεβίβασε τὰς ἀπαντήσεις των. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τοὺς συμπολίτας μου Ἐπιθεωρητὰς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Κονίτσης κ. Εὐάγγελον Μακρῆν καὶ Λευκάδος κ. Δημήτριον Γερούλανον, οἵτινες κατὰ τὸ ἔτος 1953 ἐνδιεφέρθησαν διὰ τὸ θέμα μου καὶ συνεκέντρωσαν παρὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς δημοδιδασκάλων σημαντικωτάτας πληροφορίας, τὰς ὁποίας μοι ἀπέστειλαν. Εὐχαριστῶ ὁμοίως καὶ τοὺς ἐκ Κρήτης πληροφοριοδότης μου: τὴν λαογράφον κυρίαν Εὐάγγελίαν Φραγκάκη καὶ τὸν ἐν Κρουσῶνι Ἡρακλείου δημοδιδάσκαλον κ. Κωνσταντῖνον Μανουράν, ἐν τέλει δὲ καὶ τὰς ἐκ διαφόρων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν καταγομμένας μαθητριάς τῆς Σχολῆς Στελεχῶν Κοιν. Προνοίας ΧΕΝ τοῦ ἔτους 1955-56, τὰς ὁποίας ἠρώτησα.

χρόνος καὶ συλλογῆ, ἀποβλέπουσα εἰς τὸν κατατοπισμὸν καὶ τὴν παροχὴν στοιχείων πρὸς περαιτέρω ἔρευναν καὶ μελέτην.

Α΄ Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΤΟΚΕΤΟΥ

Ὁλόκληρος ὁ χρόνος τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς γυναικὸς σημειοῖ διὰ τὸν σύζυγον τὴν πρώτην περίοδον τῶν πατρικῶν συναισθημάτων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναλαμβανόμενων ὑπ' αὐτοῦ φυλακτικῶν μέτρων διὰ τὸν ἀναμενόμενον τοκετόν.

Ἡ ἀλληλεγγύη πρῶτον καὶ τὸ σχεδὸν συνυπεύθυνον διὰ τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς συζύγου του ἐκδηλοῦνται πολλάκις κατὰ τρόπον ὄργανικόν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται οἱ Ἑλτανήσιοι προκειμένου νὰ ὀμιλήσωσι περὶ συζύγου, τοῦ ὁποίου ἡ γυνὴ εἶναι ἐγκυος: «*Αὐτὸς εἶναι τώρα γαστρομένος ἄθρωπος*. Καί: *Τί θέλω ἐγὼ μαζί σας στὶς ταβέρνες, γαστρομένος ἄθρωπος;*» (Ζάκυνθος, ἀνακοίνωσις κ. Ι. Παμπούκη).

Εἰδικώτερον ὅμως ἡ ψυχικὴ ἢ καὶ ὄργανικὴ συμπαράστασις καὶ συνευθύνῃ τοῦ συζύγου καταφαίνεται εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κισσήσεως, τὰ λεγόμενα «*πιθυμητούρια*», καθὼς καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Συμεὼν καὶ τὴν προφύλαξιν ἀπὸ ἄλλας πιθανὰς ἀφομοιώσεις τοῦ ἐμβρύου.

1. Τὰ πιθυμητούρια.

Εἶναι γνωστὴ ἡ παγκόσμιος ἀντίληψις—ἀνταποκρινομένη καὶ εἰς φυσιολογικὰς ἰατρικὰς διαπιστώσεις—ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης ἡ γυνὴ δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἀσυγκράτητον ἐπιθυμίαν πρὸς τινα τροφήν, καὶ ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποίησις αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ κάκωσιν εἰς τὸ ἔμβρυον¹⁾. Διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων τῆς ἐγκύου ἀμεσώτερον ἐνδεδειγμένος εἶναι ὁ σύζυγος, ὃχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι πλησιέστερος πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι συνυπεύθυνος εἰς τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς. Ἴδον τὶ διδάσκουν αἱ σχετικαὶ νεοελληνικαὶ εἰδήσεις.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης... ὁ σύζυγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκπληροῖ ὅλας τὰς ἐπιθυμίας τῆς γυναικὸς του. Ὅ,τιδήποτε ζητήσῃ, πρέπει νὰ τῆς δοθῇ. Κύθνος 1897, Η. Hauttecoeur. (βλ. Α. Γούναρη, Ἡ Κύθνος. Ἀθῆναι 1938, Παράρτημα, σελ. γ΄).

Τοὺς μῆνες πού εἶναι ἐγκυος ἡ γυναίκα του, ὁ ἄντρας πρέπει νὰ τὴν προσέχη,

¹⁾ Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, ἔ. ἄ. σελ. 217. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἔ. ἄ. σελ. 26. Arnold van Gennep, Manuel de Folklore français contemporain. Τόμ. Α 1, σ. 115-116 («les envies»).

νά τῆς πηγαίνῃ νά τρώῃ ὄ,τι ἐπιθυμήσῃ. Ὁ,τι βγῆ φρέσκο στήν ἀγορά τῆς ἐποχῆς, πρέπει νά τῆς τ' ἀγοράσῃ, γιά νά μὴν τὸ ἐπιθυμήσῃ καὶ τῆς λείψῃ (Κομοτινὴ 1956, Ε. Ζαφειριάδου, μαθήτρια ΧΕΝ).

Ὅσο εἶναι ἔγκνος ἡ γυναῖκα, ὁ ἄντρας τῆς πρέπει νά τῆς πηγαίνῃ κάτω « ξαφνικὸ » φαγώσιμο (φροῦτο, γλυκό, μεζέ, ὄ,τι νά 'ναι). Τὰ « ξαφνικά » τ' ἀγαπάει κ' ἡ ἴδια, ἀλλὰ τὰ θέλει καὶ τὸ παιδί. (Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 1956, Μ. Βουκικλάρη, μαθήτρια ΧΕΝ).

Σελίδας ὄλας ἤθελον πληρώσει, ἐὰν ἐπιχείρουν νά ἀπαριθμήσω τὰς θυσίας, εἰς ἃς ὑποβάλλεται ὁ ἀνὴρ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς « κακοφυχούσης » συζύγου του. (Σκοπὸς Θράκης 1890, Λ. Α. 155, 21 Α. Χρησιδῆς).

Λένε... τοῦτον τὸ μῦθο: Κάποιος τῆς θυμήθηκε (=ἐπεθύμησε) τὸ βράδν κρέας, καὶ μὴ βρίσκοντάς το ἔκοψε λίγη σγόρτσα (=τὴ βρώμικη πέτσα) ἀπ' τὴν πατοῦσα τοῦ ἄντρα τῆς, τὴν ἔψησε καὶ τὴν ἔφαγε. Ἡ λιγούρα ὁμως μεγάλωσε, καὶ γιά νά ξελιγουριαστῇ θέλησε νά κόψῃ κ' ἄλλη σγόρτσα. Ὁ ἄντρας τῆς φροσικά δὲν τὴν ἄφησε, καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἀπόβαλε δυὸ παιδιά. Στοῦ ἐνὸς τὸ στόμα βρέθηκε ἡ φαγωμένη σγόρτσα, ἐνῶ στοῦ ἄλλου δὲν βρέθηκε τίποτα, γιὰ δὲν πρόλαβε νά φάῃ κ' ἄλλη, καὶ γιά τοῦτο ἀπόρριξε. (Ἡλεία 1951, Λαογραφία τόμ. ΙΓ' σελ. 343, Ν. Δ. Ψυχογιός)¹⁾

2. Τὰ σημάδια.

Ἐπίσης γνωστὴ καὶ παγκόσμιος εἶναι ἡ πρόληψις, καθ' ἣν ὠρισμένα ἐλαφαὶ καὶ χειρονομίαι, γινόμεναι ὑπὸ τῆς μητρὸς κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, δύνανται ν' ἀποτυπωθοῦν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἐμβρύου, κατὰ τρόπον ἐπιφέροντα πολλάκις δυσμορφίαν²⁾. Ἐν Ἑλλάδι ἡ πρόληψις αὕτη ἔχει συνδεθῆ παρρητομολογικῶς μὲ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Συμεῶν (Συμιός, Σημιός, σημειώνω, σημάδι) ἣτις ἄγεται τετρακίς τοῦ ἔτους³⁾ καὶ τῆς ὁποίας τὴν ἐκάστοτε ἀργίαν τηροῦσιν αὐστηρότατα αἱ ἔγκνοι γυναῖκες. Ὁ,τιδῆποτε ἐγγίσωσιν ἐργαζόμεναι κατὰ μίαν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, δύνανται ν' ἀποτυπωθῆ (σημαδευθῆ) ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ κυοφορουμένου τέκνου των⁴⁾.

Ἐνδιαφέρουν ὁμως ἡμᾶς ἐνταῦθα αἱ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ ὁ

¹⁾ Βλ. παρομοίαν διήγησιν καὶ ἐκ Μεσσηνίας (Λ. Α. 1566 σελ. 6, Μ. Τσάκωνα, 1944).

²⁾ Βλ. σχετικῶς: *A van Gennepe* ἔ. ἀ. σελ. 115-116.

³⁾ 1η Σεπτεμβρίου: *Συμεῶν τοῦ Στυλίου*, 3η Φεβρουαρίου: *Συμεῶν τοῦ Θεοδόχου*, 24η Μαΐου: *Συμεῶν τοῦ ἐν τῷ Θανασιῶ* Ὁρει, καὶ 21η Ἰουλίου: *Συμεῶν τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ*.

⁴⁾ Βλ. σχετικῶς: *Ν. Γ. Πολίτου* «Ὡκυτόκια», Λαογραφίας τόμ. ΣΤ' σ. 344-5 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 314-315) καὶ *Γ. Α. Μέγα* Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεύχος Α' σελ. 27, ὅπου ἀναφέρονται καὶ ἄλλων ἀγίων αἱ ἀργίαι.

σύζυγος συμμερίζεται τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην καὶ τηρεῖ συνυπευθύνως μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ τὰς ἀργίας τῶν ἡμερῶν αὐτῶν.

Ἐκ Θράκης ἰδίως ἔχομεν πληροφορίας, ὅτι:

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρ.), οὐ μόνον ἡ ἔγκυος γυνή, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς πρέπει νὰ ἀπέχῃσι πάσης ἐργασίας, διατηροῦντες τὴν ἡμέραν τοῦ Συμεῶν... διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οἱ ἐργασθέντες κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν θὰ κάμωσι παιδιὰ σημειωμένα. (Ἄλμαλι Μαλγάρων 1891, Λ. Α. 151 σελ. 7. Ν. Κωνσταντινίδης).

Τὸ νέον ἀνδρόγυνον μετὰ λεπτολόγου ἀργίας ἐορτάζει τὴν μνήμην ἀφοτέρων τῶν Συμεῶν, τοῦ τε Θεοδόχου (3 Φεβρ.) καὶ τοῦ Στυλίου (1 Σ/βρίου), καὶ τοῦτο ἵνα μὴ τὸ κνοφορηθόσμενον γεννηθῆ ἡμειωμένο, τουτέστιν ἀνάτηρον. (Καλλιπολις, Α. Οἰκονομίδης, Ἄρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. Γ' 1936-7 σ. 91).

Καὶ ὁ ἀνδρας, ὅταν ἡ γυναίκα τοῦ εἶναι ἔγκυος, πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ μὴ ἐργασθῆ φανερὰ [τις 3 ἡμέρες τῶν «Συμόγιωτων», 1-3 Φεβρ.] μήπως τὸν δῆ ἄλλος καὶ τὸ μελετήσῃ, (Ἑλληνικὴ Σταμούλη - Σαραντῆ, περιόδ. Θρακικά τόμ. Α' [Ἀθῆναι 1928] σελ. 128. Πρβλ. καὶ σελ. 403).

Τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Συμεῶν, ἡ ἔγκυος καὶ ὁ σύζυγός της δὲν ἔπιαναν ἐργαλεῖο στὰ χέρια τους, γιὰ νὰ μὴ γεννηθῆ τὸ παιδί μὲ σημάδι, σὰν τὸ ἐργαλεῖο αὐτό. (Πρόσφυγες Ἀδριανουπόλεως, 1953, Καλλιόπη Φωτιάδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Τ' ἁγίου Συμεῶν δὲν δουλεύουν, οὔτε ἡ γυναίκα ποὺ εἶναι ἔγκυος, οὔτε ὁ ἀντρας της, γιὰ νὰ γεννηθῆ τὸ παιδί τους σημειωμένο (Κομοτινὴ 1956, Ε. Ζαφειριάδου, μαθήτρια ΧΕΝ).

Ὅμοίως ἐν Θάσφ:

Ἄμα εἶναι ἡ γυναίκα ἀγκαστρομένη, τὸ ἀντρίγγον δὲν κάνει νὰ πιάσῃ τίποτε τὴν ἡμέρα τ' ἡ Συμοῦ... Κάποιον... ποὺ κρατοῦσε χιαπόδι στὸ χέρι, τὸν ρώτησε μὰ γειτόνισά του. «Καλά, χιαπόδ' ἔπιασες σήμερα, ποὺ εἶναι τοῦ Συμοῦ καὶ ἔχ' ἀγκαστρομέν' γυναῖκα;» Καὶ τὸ παιδί ἔβγαλε χιαπόδι στὸ ποδάρι. (Ν. Ἀργυρίου 1953, Λ. Α. 1806 σελ. 29-30).

Τοιαῦται χαρακτηριστικαὶ ἀφηγήσεις μᾶς παραδίδονται συχναί:

Ἐὸ ἀδελφός μου πῆγαινε στὸ κνήγ' τ' ἁγίου Σύμου, κι' ἡ γυναίκα τ' τὸν ἐμπόδιζε. «Ἄ, γυναῖκα ἰόγια δὲν ἀκούω», εἶπε, καὶ πῆγε. Σκότωσε δυὸ λαγούς, καὶ σὰν τοὺς πῆγε στὸ σπῖτ', τὴ γυναίκα τ' ὄλο τὴν ἔτρωγε ἡ ὑποψία. Τὸ παιδί ὕστερα γεννήθ' κε τὸ πρόσωπό τ' ἴδιος λαγός, μὲ τὴ μούρ' καὶ τ' ἀφτιά λαγοῦ, καὶ τρώμαξε ὄλο τὸ χωρὶ καὶ θάμαξε». (Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, περιόδ. Θρακικά, τόμ. Α' σ. 403. Πρβλ. ὁμοίας ἀφηγήσεις καὶ εἰς τὴς σελ. 128-129). Ἐπίσης:

Εἰς τὴν Καλλιπολιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κάποιος τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου

Συμεών περιποιόταν (καθαρίζε) τὸ ἄλογό του, τὸ ὁποῖον εἶχε ἄσπρο χρῶμα. Πέρασε κάποιος ἄλλος κ' ἀφοῦ τὸν εἶδε τοῦ εἶπε: — Σήμερα, ἡμέρα πὸν εἶναι, ἐργάζεσαι, ἀφοῦ ἔχεις γυναῖκα ἔγκνο; — Τί ὠραιότερο πράγμα θέλω ἀπ' αὐτό, εἶπε ἐκεῖνος, νὰ γίνῃ τὸ παιδί μου ἄσπρο; Τὸ παιδί, ὅλα τὰ τριχωτὰ μέρη τοῦ σώματός του τὰ εἶχε κατάλευκα φρύδια, μαλλιά, τοῖνονορα. (Γ. Πρωτόπαπας 1953, Λ. Α. 1956 σελ. 10).

Ἔνας γεωργός, τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Συμεών δὲν πῆγε στὸ χωράφι νὰ ἐργασθῆ, παρὰ πῆρε νὰ πελεκᾷ κάποιο στραβόξυλο, γιὰ νὰ κἀνῃ ποδάρι τοῦ ξύλου ἀλετριοῦ του. Ἡ γυναῖκα του, ἔγκνος, καθισμένη λίγο πὺδ πέρα, τὸν σεργιανοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ τὴν ὥρα της. Ἀκούει ὁ γείτονάς του τὸν κρότο τοῦ σκεπαριοῦ πὸν χτυποῦσε, πηγαίνει κοντὰ νὰ ἰδῆ, καὶ λέει: «Νιὲ Γιάννη νιέε, σήμερα βροῆκες νὰ κἀνης τὸ ἀλέτρι σου;» Ἀποτέλεσμα δταν γέννησε ἡ γυναῖκα, τὸ κοριτσάκι γεννήθηκε μὲ στραβά πόδια, ἀπ' τὸν ἀστράγαλο καὶ κάτω. (Β. Δεληγιάννη, Λαογραφικὰ Κουβουκλιῶν Προύσης, Μικρασιατικὰ Χρονικὰ, τόμ. Ε' Ἀθῆναι 1952, σελ. 195).

Ἡ τελευταία ἐκ Μικρῶς Ἀσίας ἀφήγησις μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς κοινῆς εὐθύνης τοῦ συζύγου εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Συμεών δὲν ἐπιχωριάζει μόνον ἐν Θράκῃ. Ἔχομεν ἄλλωστε καὶ ἔξ ἄλλων τόπων ὁμοίας εἰδήσεις. Π.χ.:

Τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεών, ἡ ἔγκνος γυναῖκα καὶ ὁ ἄνδρας της δὲν πρέπει νὰ κάνουν καμιά ἐργασία, γιὰ νὰ μὴ γεννηθῆ σημειωμένο τὸ παιδί τους. (Λέσβος. Ἔφημ. «Ταχυδρομὸς Μυτιλήνης» 12 Δεκ. 1929). Καὶ:

Στις 3 τοῦ Φλεβάρη καὶ σὶς 21 Ἰουλίου ἡ ἔγγαστρομένη δὲν πρέπει νὰ δουλέψῃ, οὔτε κ' ὁ ἄντρας της, γιὰτὶ τότε τὸ παιδί βγαίνει σημειωμένο. (Ἵδρα. Ν. Χαλιορῆ, Ὑδροεῖκα λαογραφικά. Πειραιεὺς 1931, σελ. 58-9).

Ἡ συνυποχρέωσις τοῦ συζύγου ν' ἀποφεύγῃ μετὰ τῆς συζύγου του ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ κνοφορομένου δὲν περιορίζεται εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Συμεών, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλου χρόνου ἐκδηλώσεις καὶ ἐνεργείας.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης πρέπει νὰ προσέχη ἡ κνοφοροῦσα νὰ μὴν κοροῦδέψῃ ἢ παραξενευτῆ εἰς τὴν θεὰν ὠρισμένων ἀνωμάτων καταστάσεων, π.χ. νὰ μὴν παρατηρῆ ἐπὶ πολλὴ ὥρα τὶς πάπιες πὸν κολυμποῦν, διότι τὸ παιδί της θὰ γεννηθῆ μὲ συνδακτυλία νὰ μὴ ᾖ σακίτη καὶ γελάση εἰς βάρος του, γιὰτὶ τὸ παιδί της θὰ γεννηθῆ ἐλαττωματικό. Τὸ αὐτὸ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὸν σύζυγον. (Καλὸς Ἀγρός Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηαθανασίου, μηθήτρια Σχολῆς Μαιῶν)¹⁾.

Καὶ σιὸς συζύγους των δὲν ἐπιτρέπουν οἱ ἐγκυμοῦσες νὰ ἀνάπτουν τὸ τσι-

¹⁾ Τοιαύτας γενικωτέρας ἀπαγορεύσεις ἐπιβιλλομένας εἰς τὰς ἐγκύους «πρὸς ἀποτροπὴν ἐνδεχομένης βλάβης τοῦ παιδίου», συναντῶμεν πολλὰς καὶ ποικίλας εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα.

γάρο ἀπὸ τὸ λύχγο ἢ τὴν λάμπα, γὰρ νὰ μὴ γίνῃ τοιμπλιασμένο τὸ παιδί. (Σάμος 1956, Λαογραφία, τόμ. ΙΣΤ' σ. 215, Ἐναστάσιος Βρόντης)¹⁾.

3. Ἄλλαι ἐνέργειαι.

Ἐπάρχει μία κατηγορία ἐνεργειῶν ἢ ἀποφυγῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, ἀφορωσῶν ἐπίσης εἰς τὸν σύζυγον, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐντάξωμεν εἰς τὰς προεκτεθείσας «σωματολογικὰς». Πιθόκειται περὶ «μαγικωτέρων» ἀποφυγῶν ἢ ἐπεμβάσεων, αἵτινες προϋποθέτουν ἄλλας ἐπηρεάς²⁾. Εἶναι π.χ. περίεργος ἢ περίπτωσις τὴν ὁποίαν πληροφοροῦμεθα ἀπὸ δύο ἑλληνικοὺς τόπους:

Ἐφ' ὅσον εἶναι ἔγκυος [ἢ γυναίκα], δὲν πρέπει νὰ βάζῃ [= νὰ φορῇ] τὰ παπούτσια τοῦ ἀνδρός της, διότι τότε, ἂν ὑποφέρῃ στὴ γέννα, θὰ πρέπει νὰ βάλῃ μέσα νερὸ νὰ πιῇ. (Ἄμοργός 1953, Λ. Α. 1953 Α' σ. 37 Λ. Σίμος. Πρὸβλ. καὶ Λ. Α. 1954 Α' σελ. 40).

Μιὰ ἔγκυος δὲν πρέπει... νὰ φορέσῃ ἀνδρική παντούφλα, καὶ ἂν ποτε φορέσῃ, πρέπει νὰ πιῇ νερὸ μὲ παντούφλα τοῦ ἀνδρός εἰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς τοῦ τοκετοῦ. («Πέργαμος» ἔκδ. Κοινότητος Περγάμου, Μυτιλήνη 1929 σελ. 244).

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης γράφων περὶ τῆς συνηθείας τοῦ προσφέρειν ὕδωρ (μετὰ διαλελυμένου ἄλατος) ἐντὸς ὑποδήματος εἰς τὴν δυστοκοῦσαν³⁾ δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὴν συσχέτισιν ταύτην πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην ἀπαγόρευσιν, οὐδὲ φαίνεται γνωρίζων πλείονας τῆς ἐξ Οἰνοῦντος τῆς Λακωνίας μνημονευομένης ὑπ' αὐτοῦ εἰδήσεως. Ὡς θὰ ἴδωμεν ὅμως, ἡ πρὸς λύσιν τῆς δυστοκίας ἐνέργεια ἐκείνη συνηθίζεται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἢ δὲ ἐρμηνεῖα τῆς δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ εἰς

(βλ. Ν. Γ. Πολίτου: «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» Λαογραφ. Σύμμ. Γ' σ. 216-7 καὶ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογραφίας, τεύχος Α' σελ. 26-27). Δὲν ἔχομεν ὅμως πάντοτε μαρτυρίας ὅτι αὗται ἐπιβάλλονται ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὸν σύζυγον. Πιθανῶς δὲν ἐδόθη εἰς τοῦτο ἡ δέουσα προσοχὴ παρὰ τῶν συλλογέων. Ἀντιθέτως διὰ ξένα παρόμοια ἔθιμα μαρτυρεῖται συχνότατα ἡ συνευθύνῃ τοῦ συζύγου. (βλ. E. Crawley, τόμ. II σελ. 177-179).

¹⁾ Εἰς τὸ κείμενον ἢ ἀπαγορεύσεις αὕτη φαίνεται ἀναφερομένη εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγ. Συμεών. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν καθορίζεται σαφῶς, εἶναι πιθανόν ὅτι ἐκτείνεται εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης.

²⁾ Γενικῶς διὰ τὰς ὑπερφυσικὰς ἐπηρεάς τῆς περιόδου τῆς ἐγκυμοσύνης ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν συζύγων, ὁ Α. van Gennep γράφει: Chez les peuples de l'autiquité et chez les peuples dits primitifs, la grossesse constitue l'un de ses stades de marge, dont il vient d'être parlé, la femme enceinte et souvent le mari étant entachés d'impureté, très sensibles aux influences surnaturelles dangereuses et en quelque sorte extraits de la vie sociale ordinaire (Manuel de Folklore français contemporain, τόμ. Α, 1 σελ. 111-115).

³⁾ βλ. Λαογραφίαν, τόμ. ΣΤ' σελ. 314-316 (= Λαογρ. Σύμμ. τόμ. Β' σελ. 294).

ἄλλα αἷτια, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἐκτιθεμένων (βλ. κατωτέρω). Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μένει δυσεξήγητον εἶναι ἡ ἀναφερομένη ἐνταῦθα ἀπαγόρευσις τῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐγκυμοσύνης χρήσεως τοῦ ἀνδρικοῦ ὑποδήματος ἢ τῆς παντοφύλας. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πρόκειται περὶ ἁμαρτημάτων τινος τῆς συζύγου ἀπέναντι τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνδρός, διὰ τὸ ὁποῖον τιμωρεῖται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ, ἀπαλλασσομένη μόνον δι' ἐξιλεωτικῆς πράξεως (βλ. καὶ κατωτέρω).

Β' Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΚΕΤΟΝ

1. Ἠθικὴ συμπαράστασις.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνδρός παρὰ τῇ τικτοῦσῃ συζύγῳ του εἶναι αὐτονόητος καὶ ἡτιολογημένη. Ἡ γυνή, ἰδίᾳ ὅταν τίκτη διὰ πρώτην φοράν, αἰσθάνεται ὀργανικῶς σχεδὸν τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας καὶ συμπαραστάσεως τοῦ συζύγου τῆς, τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἄνδρα, ὅστις θέλει νὰ παρίσταται ὡς συμπάσχων καὶ ἀναδέχεται προθύμως πάντα κόπον, ἀποβλέποντα εἰς τὴν βοήθειαν τῆς συζύγου καὶ τὴν αἰσίαν περαίωσιν τοῦ τοκετοῦ.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ βυζαντινὸν χωρίον ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῆς, προκειμένου νὰ τὴν γεννήσῃ, ἐπειδὴ ἀπουσίαζεν ὁ πατήρ τῆς ... «*πρὸ τρίτης ἡμέρας τῆς τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα εἰσελεύσεως... ταῖς ὥδαις συνεχομένη, σταυροῦ τύπον τῇ γαστρὶ ἐνσημήνασα ἔφη «μεῖνον ἔτι, παιδίον, τὴν τοῦ πατρὸς ἄφιξιν»*». (Ἀλεξιάς, VI, 8, 15. Βόννη τόμ. Α' σελ. 295).

Εἰς τὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα ἡ ἀνάγκη τῆς ἠθικῆς συμπαραστάσεως τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετὸν ἐξαιρεται εἰς ὅλας τὰς σχετικὰς εἰδήσεις, σημειουμένη ἀπὸ τῆς στοιχειώδους πρωτοβουλίας του διὰ τὴν πρόσκλησιν τῆς μαίας μέχρι τῆς παρὰ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς παραμονῆς του.

Μόλις θ' ἀρχίσουν οἱ πόνοι, ἀμέσως εἰδοποιεῖται ἡ μαμμὴ καὶ ὁ πατέρας, ἀνλείπη πουθενά. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ. Α. 2152 σελ. 58, Ἐμμ. Σαρόλλης).

Ὁ σύζυγος συνήθως εἰδοποιεῖ τὴν μαμμὴν (Ἐρμιονίς 1953, Λ. Α. 1898 σελ. 38, Δήμητρα Μερεμέτη).

Παίει ὁ ἄντρας καὶ ἔδοποιεῖ τὴν μαμμὴν (Μανιάκι 1947, Λ. Α. 1566 σελ. 10 Μαγδαληνὴ Τσάκωνα)¹⁾.

¹⁾ Τὸ χρέος τοῦ συζύγου τὰ τρέξῃ αὐτοπροσώπως ὅπου δεῖ, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπίτοκον σύζυγόν του, μαρτυρεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐκ τοῦ σατιρικοῦ στίχου τοῦ Ἄριστοφάνους (Θεομοφοριάζουσαι 504): «*ὁ δ' ἄνθρωπος περιέρχεται ὠκυτόκι ὀνούμενος*», ἐνθα ὠκυτόκια = μαγικά περιάπια διδόμενα εἰς τὰς τικτούσας (βλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 298,1).

Ὁ σύζυγος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ εὐρίσκεται ἔξωθεν τῆς θύρας τοῦ δωματίου. Καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ, παραμένει ἀμίλητος. (Ἡλιορράχη Κονίτσης 1953, Κ. Φράγκος, δημ/λος).

Ὁ σύζυγος μπορεῖ νὰ παρευρίσκειται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἐγκυμονούσης (τοῦ τὸ ἐπιτρέπουν). (Πινακοχώρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ὁ σύζυγος πρέπει νὰ παρευρίσκειται εἰς τὸν τοκετόν, καὶ μὲ λόγια νὰ δημιουργῇ εὐχάριστον ἀτμόσφαιραν. (Παλαιοσέλιο Κονίτσης 1953, Δ/λος Παπαχορίστος).

Ἀσφαλῶς ἡ παρουσία τοῦ συζύγου, μὴ ἐνδεικνυμένη συνήθως σήμερον, ἐνέπνεε τότε θάρρος καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ὠδίνουσαν, συγχρόνως δὲ ὁ σύζυγος γινόμενος μάρτυς τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ συνεμερίζετο τὴν ἀγωνίαν τῆς συζύγου του, ἀνεπτύσσειτο δ' οὕτω στενωτέρως ὁ δεσμός. (Ἄνω Ἐξάνθεια Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ἀποκαρδιώνει πρᾶγματι σήμερον τοὺς συζύγους, ὡς καὶ τὰς τικτούσας, ἡ ἐπιστημονικῶς μὲν δικαιολογημένη, ἀλλὰ συναισθηματικῶς σκληρὰ ἀπαγόρευσις τῆς συμπαραστάσεώς των κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ. Εἰς τὰ Μαιευτήρια καὶ τὰς Κλινικὰς ἡ ἀπομόνωσις εἶναι πολλάκις τοιαύτη, ὥστε οὐδὲ τὰς κραυγὰς τῆς τικτούσης δύναται ν' ἀκούῃ ὁ σύζυγος. Καὶ ὅμως ὁ ἐκ τοῦ σύνεγγυς συμμερισμός καθιστᾷ κατὰ τὰ ψυχολογικὰ καὶ λαογραφικὰ τεκμήρια, ἰσχυροτέραν καὶ περισσότερον φυσιολογικὴν τὴν δημιουργίαν τοῦ αἰσθήματος τῆς πατρότητος. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι συζύγου τινὸς ἐκ Σύρου, περιγραφόντος τὴν ψυχολογίαν καὶ τὸν ρόλον του κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ:

Τὸ γιό μου τὸν ἐγέννησα κι' ἐγώ, γιατί ὅση ὥρα κοιλοπονοῦσε ἡ γυναίκα μου, μοῦ κρατοῦσε τὸ χέρι καὶ τὸ δάγκωνε ἀναλόγως. Αἰσθανόμουν λοιπὸν μαζί της ὅλους τοὺς πόνους! (Ὀμιλία του πρὸς τὸν κ. Πέτρον Γλέζον).

Ἀκριβῶς ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ συναισθηματικοῦ τούτου συμμερισμοῦ τῶν ὠδίνων τῆς συζύγου του ἐμποδίζεται πολλάκις καὶ παρὰ τῷ λαῷ ὁ σύζυγος νὰ παρίσταται κατὰ τὸν τοκετόν.

Παλιότερα ὁ ἄνδρας δὲν ἐγνώριζε πότε θὰ γεννήσῃ ἡ γυναίκα του· κι' αὐτὸ τοῦ τὸ ἔκρυβαν ἐπίτηδες, γιὰ νὰ μὴν προσθέτῃ καὶ τὸν δικό του πόνο στοὺς πόνους ποὺ θά' χῃ κι' ἡ γυναίκα του στὸν τοκετό. (Δίστρατο Κονίτσης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακρῆ).

Κατὰ τὸν τοκετόν ἐπιδιώκεται ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ συζύγου, διὰ νὰ μὴ ὑποφέρῃ καὶ συμπάσῃ μετὰ τῆς γεννώσης συζύγου του. (Γοργοπόταμος Κονίτσης 1953, Δ/λος Χ. Γεωργιάδης).

Προσθέτω εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τῆς ἠθικῆς συμπαραστάσεως τοῦ συ-

ζύγου κατὰ τὸν τοκετόν, καὶ μίαν σχετικῶς εὐτράπελον, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν τῶν περὶ τῆς εὐθύνης του λαϊκῶν ἀντιλήψεων.

Δίπλα [στὴν ἐτοιμόγεννη] *κάθονται* *δὺο γυναῖκες*, *μὰ δεξιὰ καὶ μὰ ζεθριά* *καὶ τὴν κρατοῦν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τῆς λένε*: *Ἄϊ, παιδάκι μου, κουράγιο!* *κτλ.* ἢ δὲ *ἔγκνος λέγει τοῦ ἀνδρός της*: *«Ἔλα νὰ τὸ βγάλῃς, ἐκεῖ πὸν τὸ ἔβαλες»*. (Δολιανὰ Κυνουριάς 1952, ΛΑ. 1762, ὁ Γ. Α. Παπαηλιοῦ).

2. Φυσικὴ βοήθεια

Ἐνδιαφέρει κυρίως ἐνταῦθα ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συζύγου ὑποβάστασις τῆς τιπούσης γυναικός. Εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιότερον, ἢ καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τινα μέρη, αἱ γυναῖκες ἔτικτον εἰς ὀρθίαν στάσιν, ὑποβασταζόμεναι. Φυσικὸν ἦτο τὴν ὑποβάστασιν αὐτὴν ν' ἀνελάμβανον στιβαραὶ χεῖρες, τοιαῦται δέ, περισσότερον ἐνδεδειγμένοι, ἦσαν αἱ τοῦ συζύγου. Ἡ παρέμβασις καὶ ἡ βοήθειά του ἐζητοῦντο ἴσως ὄχι μόνον ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναγνώρισις ἀρμοδιότητος καὶ ὑπόδειξις καθήκοντος συζυγικοῦ. Ἔχομεν ἐξ ὅλης σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος μαρτυρίας, ὅτι πρὸ πάντων ὁ σύζυγος ἐκαλεῖτο νὰ κρατήσῃ εἰς τὰς χεῖρας του τὴν τίκτουσαν, ἢ δὲ βοήθειά του αὐτῆ, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται ἀπλῆ καὶ φυσικὴ, παρέχει τὴν εἰκόνα μιᾶς συνεργασίας τῶν δύο γονέων κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνὸς ἀμοιβαίου συμμερισμοῦ τῆς προσπαθείας διὰ τὴν ἐξώθησιν.

Παλιωτάτη εἶναι ἡ σχετικὴ πληροφορία τῶν περιηγητῶν Stephanopoli περιγραφόντων τὰ κατὰ τὴν γέννησιν ἐν Μάνη, κατὰ τὴν ὁποίαν: *la femme se met debout entre les bras de son mari, qui se tient également debout, mais le dos appuyé sur le lit, pour avoir plus de force*. (Voyage de Dimo et Nicolò Stéphanopoli en Grèce, pendant les années 1797 et 1798. Tome I (à Londres 1800), σελ. 292). Ἄλλὰ καὶ νεώτεροι:

Νῦν δηλαδὴ ἐν Μάνη, Ἀνδρουσαίην, Σμύρνην καὶ Καλλιπόλει, ἡ μέλλουσα νὰ γεννήσῃ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ τοῦ συζύγου (Μάνη παλαιότερον), ἢ *μιᾶς ὑψηλῆς γυναικός*..... κλπ. (Φ. Κουκουλέ: Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ' (Athènes 1951) σελ. 23).

When the woman is to be supported in an upright posture, she is often held by her husband or by some male relative such as her brother. (Πυργὶ Χίου 1949, Ph. Argenti-H. Rose, The Folklore of Chios, τόμ. I (Cambridge 1949) σελ. 265).

Βάζουν τὴν ἐπίτοκο νὰ κρεμασιῇ στὸν τράχηλο τοῦ συζύγου της, καὶ διαν ἔλθῃ ἡ ὥρα τὴν ξαπλώνουν. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ.Α. 2152, σελ. 58, Ἐμμ. Σαρέλλης).

Παλιότερα τὴν κάθιζαν σὶ τὸ σκαμνὶ καὶ τὴν κρατοῦσαν ἀπ' τὴς μαοκάλης δὸν γυναῖκες ἢ ὁ ἄντρας τῆς. (Ἡλεία 1953, Λαογραφία τόμ. ΙΕ', σελ. 248, Ν.Δ. Ψυχολόγος).

Ἡ θέσις τῆς γυναίκος κατὰ τὸν τοκετὸν εἶναι ὀρθία, ἐνῶ ὁ ἄνδρας τῆς ἢ ὁ πενθερὸς κραταίει ἐκ τῶν ὀπισθεν ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας τῆς γυναίκος (ὀρθοβάσταμα). (Δορβιτοῦ Νανπακτίας 1953, Λ.Α. 1798 σ. 10, Χ. Παπαϊωάννου).

Κατὰ τὸν τοκετὸν ἡ ἐπίτοκος στηρίζεται εἰς τὸν σύζυγόν τῆς ἢ κρεμᾶται πολλὰς φορὰς ἀπ' αὐτόν, γιὰ νὰ γεννήσῃ εὐκόλα. (Ἐλεύθερον Κονίτσης 1953, Δ/λος Α. Μπάρμπας).

Ὁ ἄντρας φορτιώνεται τὴ γυναῖκα σὶς πλάτες του γιὰ νὰ διευκολυνθῇ ὁ τοκετός. (Ἀηδονοχώρι Κονίτσης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου).

Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ γυνὴ ἔτεκεν ὀρθία, ὑποβασταζομένη ἐκ τῶν ὀπισθεν διὰ τῶν χειρῶν ὑπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς, μέχρι πέρατος τοῦ τοκετοῦ. (Ἄνω Ἐξάνθεια Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Σπανίως ἐξακολουθεῖ ἐφαρμοζομένη ἡ παλαιότερα συνήθεια, καθ' ἣν ἡ ἐν τοκετῷ τελοῦσα σύζυγος κρατεῖται ὀρθία ἐκ τῶν ὀπισθεν διὰ τῶν χειρῶν τοῦ συζύγου τῆς, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν πόνων καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ νεογενήτου. (Κάβαλος Λευκάδος 1953, Δ/λος Ν. Ράπτης).

3. Μαγικαὶ ἐνέργειαι

α' Χρησιμοποίησις τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ συμβολικὴ χρησιμοποίησις τῶν ἐνδυμάτων, ὑποδημάτων, πύλων κλπ., τῶν ἀνηκόντων εἰς τι πρόσωπον, ἐπέχει θέσιν οὐσιαστικῆς παρουσίας του καὶ ἐνεργεῖται ἀναλόγως¹⁾. Συχνότατον ἐν Ἑλλάδι εἶναι τὸ ἔθιμον τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου ἐπὶ τῆς λεχοῦς εἴτε κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δυσκόλου τοκετοῦ, εἴτε καὶ μετ' αὐτόν. Καὶ διὰ μὲν τὴν πρὸ τοῦ τοκετοῦ ὥραν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου ὡς ἐπίκλησιν τῆς ἀνδρικῆς ἰσχυρᾶς βοήθειάς του εἰς τὴν δύσκολον ἐκείνην στιγμήν, διὰ δὲ τὴν μετὰ τὸν τοκετὸν (περὶ τῆς ὁποίας βλέπε κατωτέρω) ὡς φόβητρον κατὰ τῶν βλαπτόντων τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον δαιμονίων.

Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις ταύτας ἔχομεν ἐνεργὸν καὶ ἀρρηνολογικὴν συμμετοχὴν τοῦ συζύγου διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν καὶ τὴν καλὴν φύλαξιν τοῦ τοκε-

¹⁾ Βλέπε *J. G. Frazer*, *The Golden Bough*, τόμ. Ι σελ. 205-206. Πρβλ. καὶ *E. Crawley* ἔ.ἀ. σελ. 187-8. «Εἰς τὴν πρωτόγονον σκέψιν, γράφει ὁ δεύτερος, τὰ ἐνδύματα περιέχουν τὰς ιδιότητας τοῦ φοροῦντος, ὡς ἡ μηλωτὴ τοῦ Ἡλίου περιέκλειε τὴν δυνάμιν του. Καὶ τότε μεταδίδουν εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ὑγίαν, τὴν δυνάμιν καὶ τὴν ἀντοχὴν τοῦ κατόχου των» (σελ. 187).

τοῦ, παρέχω ὅμως ἐνταῦθα μόνον τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν εὐτοκίαν σχετικὰς εἰδήσεις:

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ θέτουν εἰς τὴν κοιλιά τῆς ἐπιτόκου ἓνα ἔνδυμα τοῦ συζύγου (πουνκάμισο, μαντήλι κλπ.) καὶ σὲ περίπτωση πὺν ὁ σύζυγος ἀπουσιάζει, τὸν εἰδοποιοῦν νὰ στείλῃ ἓνα μαντήλι γὰρ τὴ διευκόλυνση τοῦ τοκετοῦ. (Καλὸς Ἄγρὸς Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηαθανασίου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ ἐπίτοκος εὐρίσκειται εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐξωθήσεως, τότε ρίχνουν ἐπάνω σὴν ἐπίτοκο ἓνα ἐπανωφόριον ἢ καὶ ἄλλο ἀντικείμενον τοῦ συζύγου. (Ἄρ-τάκη Μ. Ἀσίας, πρόσφυγες 1953, Θεοφανὴ Χριστοφορίδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Πρέπει ἡ ἐπίτοκος νὰ εἶναι σκεπασμένη μὲ ροῦχα τοῦ συζύγου της. (Φορτέ-τσα Ἡρακλείου Κρήτης 1953, Χ. Χουτᾶ, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ἄμα τυρανιᾶται ἡ γυναίκα, παίρνουνε τὸ σκοῦφο τ' ἀντροῦς της καὶ τρί-βρουνε τὴ μούρη τῆς καὶ γενᾶ πλιὰ εὔκολα... (Λατσίδα Κρήτης 1939, Λ.Α. 1381 Β', σελ. 152, Μαρία Λιουδάκη)¹⁾.

β' Ἀποδέσεις

Ὅνομάζω οὕτω τὰς μαγικὰς ἐνεργείας, αἵτινες ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀπα-λαγήν ἀπὸ προηγηθείσας γνωστὰς ἢ ὑποτιθεμένας καταδέσεις. Εἰδικώτερον, προκει-μένου περὶ ἐπιτόκων, ὁ φόβος περὶ μαγικῶν καὶ φυσικῶν ἐμποδίων, αἵτινα θὰ ἠδύ-ναντο νὰ δυσχεράνουν τὸν τοκετόν, ὠδήγησεν εἰς πλῆθος ἐνεργειῶν ἀποδεσμευτι-κῶν τῆς πιθανῆς καταδέσεως. Πρόκειται, ὅπως γράφει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, περὶ τῆς ἰδέας ὅτι «πᾶν τὸ συμπελεγμένον ἢ συνδεδεμένον ἢ κεκλεισμένον παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν λειτουργίαν τῆς φύσεως»²⁾.

Τὰ σχετικὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα εἶναι πολλὰ· θὰ περιορισθῶ ὅμως ἐνταῦθα εἰς ἐκεῖνα, ὅπου ἐνεργεῖ τὴν ἀπόδесιν ὁ ἴδιος ὁ σύζυγος, ἢ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἀντικείμενα.

Στὴ γέννα ἀπάνου, ἐὰν ὁ ἄνδρας εἶναι παρών, βγάξει τὰ κουμπιά τοῦ ὑποκα-μίσου του. (Πολίχνιον Λέσβου 1955, Λ.Α. 2153 σ. 9, Π. Παπαμανώλης).

¹⁾ Περὶ παρομοίων ἐθίμων ἐπιθέσεως ἐνδυμάτων ἢ ἄλλων ἀντικειμένων τοῦ συζύγου ἐπὶ τῆς ἐπιτόκου παρ' ἄλλοις λαοῖς. βλ. E. Crawley ἔ.ά. σελ. 187 (νῆσοι τοῦ Πάσχα) καὶ P. Sebilot: Le paganisme contemporain chez les peuples celto-latins (Paris 1908) σ. 26-7 (Ἰρλανδία).

²⁾ Βλ. Λαογραφίαν ΣΤ' σελ. 322 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 299), ὅπου καὶ περιπτώσεις ἀντιστοιχῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις λαοῖς (σελ. 321-325). Καταδέσεις τοκετοῦ ἐγνώριζον καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους (πρβλ. Φ. Κουκουλέ: «Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι» ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Θ' 1926-28, σελ. 65 καὶ 473).

Ξεκουμπώνουν τυχόν κουμπωμένα εσώρουχα και εξώρουχα, πού ἀνήκουν στὸν σύζυγο. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στέφ. Ζωγράφος).

Διὰ τὴν γεννήση εὐκολα ἢ σύζυγος, ἐπιβάλλουν εἰς τὸν σύζυγον ν' ἀνοίξη (τὰ ξεκλειδώση) ὅ,τι ἔχει κλειδωμένα· ἦτοι μπαούλα, ντουλάπες, κιβώτια, κασέλες καὶ δωμάτια. (Ἀσημοχώρι Κονίτης 1953, Δ/λος Δούτσος)¹⁾.

Ἄν δὲν ξελευτερωθῇ ἡ γυναίκα σὲ 24 ὥρες, τότε ὁ σύζυγος ρίχνει μὴ ἢ δυὸ κλειδαριές κλειδωμένες στὴ φωτιὰ νὰ χαλάσουν, γιὰ νὰ χαλάσῃ κί ἢ γυναίκα, ν' ἀνοίξη, γὰ βγῇ τὸ μικρό. (Πιστεύουν πὸς ἡ γυναίκα δὲν «ἀποκταίει» εὐκολα, γιατί εἶναι κλειδωμένη ἀπὸ κάποιον πού τὴ μισοῦσε). (Ἀηδονοχώρι Κονίτης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου).

Ὅταν ἡ γυναίκα δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ, ἀνοίγουν τὰς ἱπαγκομεριές (= ἀποθήκες σιτηρῶν) καὶ πετοῦν τὰ ποδήματα τοῦ συζύγου ἔξω, διότι νομίζουν πὸς ἔτσι εὐκολύνεται ὁ τοκετός. (Μαριτσὰ Ρόδου 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ', σ. 568, Α. Βρόντης).

Ὅταν δυσκολενόταν ἡ γέννα... ἐπιαναν τὸν πατέρα καὶ τοῦ ἔβγαζαν τὰ σιβάγια (=ποδήματα) γιὰ νὰ γοργοβγῇ καὶ τὸ παιδί. (Γόρτυς Κρήτης 1952, Λ.Α. 1693 σ. 14, Ἐμμ. Χριστοδουλάκης).

Ἀποσυνδέουν (λύνουν) τὸ ὄπλο ἢ τὰ ὄπλα, πού ἀνήκουν στὸν σύζυγο. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στέφανος Ζωγράφος).

Γιὰ νὰ κἀνῃ εὐκολὴ τὴ γέννα τῆς γυναίκας του, ὁ ἄντρας κοίταζε τὸ τουφέκι του ἂν ἦταν ἐμωσμένο (=γεμάτο) πυροβολοῦσε καὶ τ' ἀδειάζε. (Φάρασα Καππαδοκίας, Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Χ/φα Δ. Λουκοπούλου).

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ ἐπικρατοῦσε ἄλλοτε ἢ συνήθεια: ὁ σύζυγος με φίλους του ἐπαιρναν τὰ ὄπλα τους, καὶ ἰστάμενοι εἰς μίαν γωνίαν τῆς οἰκίας ἐπυροβολοῦσαν στὸν ἀέρα, γιὰ νὰ τρομάξῃ τὸ παιδί καὶ νὰ βγῇ. (Χέρσον Κιλκίς 1953, Μαργαρίτα Ἐλευθεριάδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Αἱ δύο τελευταῖαι περιπτώσεις, ἐκτὸς τῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀπόδεσιν ἐνεργείας των (ἀπογέμισις ὄπλου), στηρίζονται καὶ εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦ ἔκφοβισμοῦ ἢ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον δύνανται νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὰ κακὰ πνεύματα τὸ ὄπλον καὶ ὁ πυροβολισμός. Χαρακτηριστικὴ εἶναι σχετικὴ πληροφορία ἐκ Κρήτης, κατὰ τὴν ὁποίαν: *Στὸ κρεβάτι τῆς ἐπιτόκου κρεμοῦν πολεμικὸν ὄπλον, νὰ διώχνη τὰ κακὰ πράγματα (sic) πού ἐμποδίζουν τὸν τοκετόν.* (Μύθος Ἱεραπέτρας 1952, ΛΑ. 1789Α

¹⁾ Ὑποχρεώσεις τοῦ συζύγου, παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, νὰ μὴ δένη δεσμούς ἢ κόμβους καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς συζύγου του, βλέπε παρὰ J. G. Fraser, The Golden Bough, τόμ. ΙΙΙ σελ. 294 - 295.

σελ. 43, Α. Παπαδημητρόπουλος)¹⁾. Ἐξιοσημείωτος εἶναι πάντως καὶ ἡ φυσικὴ αἰτιολογία, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυροβολισμοῦ, «*τὰ τρομάξῃ τὸ παιδί καὶ νὰ βγῇ*», ἃν καὶ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐπίτοκος καὶ οὐχὶ τὸ βρέφος τρομάζει ἐκ τοῦ αἰφνιδίου θορύβου²⁾.

Ἀναγράφω τελευταίαν μίαν ἐνέργειαν, ἣτις δύναται μὲν νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰς μαγικὰς πράξεις τῆς ἀποδέσεως, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὴ καὶ ἰσχυρῶς ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν ἐξεταζομένων ἔθιμων ἄρρενολογείας:

Ἐκ προσωπικῆς πείρας καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν μου εἰς τέσσαρας τοκετοὺς τῆς συζύγου μου, ἡ ἔμπειρος μαῖα (πρακτικὴ), ἡ παρισταμένη κατ' αὐτούς, μοὶ συνίστα διαρκῶς νὰ μὴ κἀθημαι κάτω, ἀλλὰ νὰ ἴσταμαι ὄρθιος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τοκετοῦ. (Ἡλιοχώρι Ζαγορίου Ἡπείρου 1953, Δ/λος Μιχαὴλ Πασχάλης).

Θεωρῶ ἀποδεικτικὴν τὴν ζητουμένην ἐνταῦθα ὄρθιαν στάσιν τοῦ συζύγου, ἐπειδὴ αὕτη ἐν σχέσει μὲ τὴν στάσιν τοῦ καθημένου, εἶναι ἐλευθέρα καὶ λυτὴ. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡρακλέους ἐκ τῆς Ἀλκμήνης, τὴν ὁποίαν πρὸς χάριν τῆς Ἥρας παρημποδίζον αἱ Μοῖραι κρατοῦσαι συμπεπλεγμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων, καὶ ἐπομένως καθήμεναι³⁾. Ἐπίσης γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ σήμερον ἰσχύουσα ἀπαγόρευσις, καθ' ἣν δὲν πρέπει νὰ κἀθῆνται μὲ συμπεπλεγμένους τοὺς δακτύλους⁴⁾. Ὁ ἀνὴρ λοιπόν, εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἰστάμενος ὄρθιος ἐνεργεῖ ὁμοιοπαθητικῶς ἐπὶ τῆς καθόδου καὶ εὐχεροῦς ἐξωθήσεως τοῦ τέκνου του ἀπὸ τὸ σύζυγον σῶμα⁵⁾.

¹⁾ Ὁ πυροβολισμὸς ἀπομακρύνει τὰ βλαπτικὰ δαιμόνια, ὅχι μόνον διὰ τὸ φονικὸν του ἀποτελεσμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν τρομακτικὸν του θόρυβον. Συγκαταλέγεται καὶ οὗτος μεταξὺ τῶν ποικίλων ἀποτρεπτικῶν θορύβων, οἵοι οἱ κωδωνισμοί, τὰ κτυπήματα, αἱ θραύσεις ἀγγείων κλπ. (Βλ. σχετικῶς: Ν. Γ. Πολίτου. Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν, Λαογρ. Σύμμ. Β', ἰδίᾳ εἰς τὰς σελίδας 280 - 281). Κωδωνοκρουσίαι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκούς λαοὺς ἀναφέρει ὁ Γάλλος λαογράφος Paul Sebillot, ἐνδιαφέρον δ' ἡμᾶς ἐνταῦθα δύο ἀναγραφόμεναι περιπτώσεις: ἐν Νεαπόλει, ὅπου «*ὁ σύζυγος ἐπιφορτίζεται συχνάκις τὸν ῥόλον αὐτόν*» καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ, ὅπου «*ἐὰν ὁ κρούων τὸν κώδωνα εἶναι ὁ σύζυγος, ὀφείλει νὰ κρατῇ τὸ σχοινίον διὰ τῶν ὀδόντων του*». (Le paganisme etc σελ. 27).

²⁾ Πρβλ. καὶ Ξενοφ. Κ. Ἀκολογία: Λαογραφικὰ Κοτυώρων (Ἀθήνα 1939) σ. 125.

³⁾ Παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Ὀκνυτόκια (Λαογραφία ΣΤ' σελ. 321-322, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 322.

⁵⁾ Ἀναφέρω ἐνταῦθα παρόμοιον ἔθιμον ἰθαγενῶν τῆς Αὐστραλίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ σκοπὸς τοῦ εὐχεροῦς τοκετοῦ καθορίζεται σαφέστερον. «*Ἐπὶ ἰσχυρᾶς δυστοκίας, ὁ σύζυγος περιπατεῖ μίαν ἢ δύο φορὰς πέραν ἀπὸ τὸν χώρον τῆς μητρὸς, καὶ τοῦτο διὰ νὰ παρασῶρη πρὸς αὐτὸν τὸ ἔμβρυον, νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ*» (Ε. Crawley ἔ. ἀ. σελ. 187).

γ'. Ἀπομάκρυνσις τῶν ἀντικειμένων τοῦ συζύγου

Εἶναι ὅλως περιέργος ἢ ἀντίθετος πρὸς τὰ προηγούμενα συμπεριφορὰ τῶν τιτουοῶν ἀπέναντι τοῦ συζύγου των, τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν τῶν ἰσχυρῶν πόνων καὶ τῆς ἐξωθήσεως δὲν θέλουν νὰ βλέπουν οὔτε νὰ σκέπτονται. Τὰ ἀντικείμενα τοῦ συζύγου (ἐνδύματα, ὑποδήματα κλπ.), τὰ ὁποῖα πρὸ καὶ μετὰ τὸν τοκετὸν θεωροῦνται προστατευτικὰ ἢ πολύτιμα, κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐξωθήσεως κρίνονται ἀποδιοπομπαῖα.

Παραθέτω τὰς σχετικὰς νεοελληνικὰς εἰδήσεις.

Τὴν στιγμήν ἐκείνην (τοῦ τοκετοῦ) δὲν πρέπει ἡ γυναῖκα νὰ βλέπῃ οὐδὲν ἐνδύμα ἢ σημάδι τοῦ ἀνδρός της. (Κροῦβρουση Ἑλασσῶνος 1953, ΛΑ 1971 σελ. 13 Κ. Τσέλιος). — *Μιὰ πὺν κοιλοπόναε σὴν Πεσσάδα (χωριὸ τῆς Λιβαθοῦς) δὲ μπορούσε νὰ ὑποφέρῃ νὰ βλέπῃ τὸ βρακὶ τοῦ ἀντρός της καὶ φώναζε: Βγάρτε το, νὰ μὴν τὸ βλέπω!* (Κεφαλληνία, πληροφορία 1954) — *Σὲ περίπτωσῃ δυστοκίας... πετοῦν ἔξω τὰ σιβάνια (=ὑποδήματα) τοῦ ἀντρός της.* (Κοντομαρὶ Χανίων Κρήτης 1952, Λ. Α. 1778 σελ. 12, Λ. Μαυριδάκης). — *Γενικὰ δὲν πρέπει νὰ βροῖσκειται σὶ δωματίου τοῦ τοκετοῦ ὁ,τιδήποτε ἀνήκει σὶ τὸν σύζυγο.* (Χιονιάδες Κονίτσης 1953, Δ/λος Στ. Ζωγράφος). — *Ὅταν τυρανῶται ἡ γυναῖκα, βγάνουνε τὰ σιβάνια τ' ἀντρός της ὄξω, γὰ νὰ γεννήσῃ πλιὰ εὔκολα.* (Λατσιὰ Κρήτης 1939, ΛΑ. 1381 Β' σ. 152, Μαρία Λιουδάκης). — *Τὴν ὥρα πὺν κοιλοπονᾷ ἡ γυναῖκα, βγάνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὰ σιβάνια τ' ἀντρός της.* (Μάκρες Γόρτυνος Κρήτης 1952, ΛΑ. 1792 σ. 6, Κ. Κουρτικάκης). — *... Τὴν ὥρα τοῦ πόνου πετοῦν τὰ σιβάνια τοῦ συζύγου ἔξω, βγάζουν τῆς ἐπιτόκον τὰ βραχιόλια καὶ δαχτυλῖδια.* (Νεριανὰ Χανίων 1952, ΛΑ. 1779, 7-8 Ὀλγα Κουνδούρου). — *Βγάζουν τὰ σιβάνια τοῦ ἀνδρός ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσα τοῦ τοκετοῦ, ἴσως, ὅπως μοῦ εἶπαν, ἀπὸ θυμὸ ἢ γὰ νὰ τιμωρήσουν τὸν ἄνδρα, πὺν εἶναι συνυπεύθυνος καὶ ὅμως δὲν ὑποφέρει αὐτός. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τείνει νὰ ἐξαλειφθῇ.* (Κρουσιῶνας Ἡρακλείου 1955, Δ/λος Κωνσταντῖνος Μανουράς).

Καὶ ἐπεισοδιακῶς: — *«Βγάλετε ὄξω τὸ σιβάνι τοῦ ἀντρός μου», φωνάζει ἡ γυναῖκα πρὶν γεννήσῃ, μὲ τοὺς πόνους. Κι ὕστερα λέει: «Βάλετέ το πάλι μέσα».* (Γδόχια Ἱεραπέτρας Κρήτης 1952, ΛΑ. 1788, 12 Ἑμμ. Παπαμιχαλάκης). — *Ἡ ἴδια ἡ γυναῖκα φωνάζει τὴν ὥρα πὺν πονάει: «Βγάλετε τον τὰ παπούτσια ἔξω, νὰ μὴν τὰ βλέπω», ἐνῶ, μόλις ἀπογεννήσῃ καὶ συνέλθῃ, λέει: «Προσέχτε, νὰ μὴ χαθοῦν τὰ παπούτσια».* (Χιονιάδες Κονίτσης 1953, Δ/λος Στ. Ζωγράφος). Καὶ: — *Διηγοῦνται ὅτι μιὰ γυναῖκα, τὴν ὥρα πὺν γεννοῦσε, εἶδε τὰ τσαρούχια τ' ἀντρός της κι εἶπε: «Πάρτε τὰ τσαρούχια του ἀπὸ δῶ, δὲ θέλω νὰ τὰ βλέπω».* Ἀλλὰ μόλις ἐγέννησε, τ' ἀποζήτησε κι εἶπε: «Φέрте τὰ τσαρούχια τ' ἄντρα μου, γιὰτὶ θέλω νὰ τὰ βλέπω».

(Μόλιστα Κονίτσης 1953, Δ/λος Ἰω. Γέγιος).

Διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑποδημάτων τοῦ συζύγου ἐκ τοῦ δωματίου τοῦ τοκετοῦ, δυνάμεθα καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀποδεικτικὴν πρῶξιν, ἐφ' ὅσον ἔχομεν καὶ τὰ παραδείγματα 5 καὶ 6 τοῦ κεφαλαίου « Ἀποδέσεις » (σελ. 141) ὡς καὶ τὸ 7^{ον} τοῦ παρόντος κεφαλαίου, συνηγοροῦντα εἰς τοῦτο. Τὸ ὑπόδημα ἄλλωστε, ἐκ τῶν ἰσχυρῶς προσηροσμένων εἰς τὸ σῶμα φορητῶν εἰδῶν, μὲ τὴν γνωστὴν ἀνακούφισιν τὴν ὁποῖαν προσφέρει ἐκβαλλόμενον, ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ συμβολικῶς διὰ τὴν ὁμοιοπαθητικὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐπιτόκου.

Ἀπομένει ὁμως πρὸς ἐξήγησιν τὸ γεγονός τῆς πλήρους ἀποβολῆς τῶν ὑποδημάτων τοῦ συζύγου ἔξω τοῦ δωματίου ἢ καὶ τῆς οἰκίας, ἔτι δὲ καὶ ἡ γενικὴ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐνδυμάτων του ἀπὸ τὰ βλέμματα τῆς τικτούσης. Ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησις, τὴν ὁποῖαν ὑπαινίσσεται καὶ ἡ 8^η μαρτυρία, εἶναι, ὅτι ἡ τίκτουσα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὠδίνων τῆς ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ σχεδὸν τὸν κύριον ὑπεύθυνον τῆς καταστάσεώς της, τὸν σύζυγον. Ἡ θεὰ οἰουδήποτε ἐνδύματός του, καὶ δὴ ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα οὗτος ἀφαιρεῖ κατὰ τὴν συγκατάλαξιν, τὴν ἐξοργίζει. Ἄλλὰ μόλις καταπαύσων αἱ ὠδῖνες, ἐπανευρίσκει τὴν στοργὴν καὶ αἰσθάνεται ἰσχυροτέραν τὴν ἀνάγκην τῆς προστασίας τοῦ συζύγου της. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀναζήτησις τῶν ἐκβληθέντων ὑποδημάτων, ὅπως τὴν παρουσιάζουν τὰ εὐτράπελα παραδείγματα¹⁾.

δ'. Κτυπήματα

1. Διὰ τοῦ ὑποδήματος τοῦ συζύγου.

Ὅταν δὲ ἡ γυνὴ δοκιμάζῃ δυσκολίας καὶ ὠδῖνας πολλὰς κατὰ τὸν τοκετόν, ὁ σύζυγός της, κατὰ προτροπὴν τῆς μαίας, τύπτει διὰ τοῦ υποδήματός του τὴν ἀσθενῆ τρεῖς τὰ νῶτα, ἐκφωνῶν: « Ἐγὼ σὲ φόρτωσα κι' ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω » ἢ... « κι' ὁ Θεὸς νὰ σὲ ξεφορτώσῃ ». (Μαρτυρία τοῦ περιηγητοῦ Ch. Sonnini ἐν ἔτει 1801, παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 207. Πρβλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 302.)

Τὴν χτυπᾶνε μὲ τὸ παπούτσι τ' ἀντρός της καὶ λένε: « Ἐγὼ σὲ φόρτωσα κι' ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω ». (Πετρὶ Λέσβου 1940, ΛΑ. 1446Α σ. 149, Δ. Λουκᾶτος).

Τὴν κτυπᾶ [ἢ μαμμη ἢ ὁ σύζυγος] τρεῖς φορές στὴ ράχη μὲ μιὰ παπούτσια (παλιοπάπουτσο)... (Μεσαναγρὸς Ρόδου 1953, ΛΑ. 1985 σελ. 57, Ι. Μπίλλης).

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀναφέρων τὴν ὡς ἄνω χρῆσιν τοῦ υποδήματος διὰ τὸ κτύπημα τῆς ἐπιτόκου, οὐδὲν παρατηρεῖ περὶ ἰδιαίτης σημασίας αὐτοῦ. Ὑπάγει ἀδιακρίτως τὴν πρῶξιν ταύτην εἰς τὰ δι' ἄλλων μέσων (π.χ. τῆς ζώνης) καὶ κατ' ἄλλον χρόνον ἐνεργούμενα κτυπήματα ἐπὶ τῶν γυναικῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τοῦ Mannhardt

¹⁾ Ὁμοίως καὶ διὰ τὴν τίκτουσαν Ἑβραίαν ἀναφέρεται ἡ σατιρικὴ παροιμία, ὅτι ἐφ' ὅσον ἐκοιλοπύνει, ἐπεκαλεῖτο τὴν Παναγίαν (— «Μέσα, Μαρία»), ὅταν δὲ ἐγέννησε, δὲν τὴν ἤθελε (— «Ἐξω, Μαρία»). Βλ. Π. Π. Μαρία ἀριθ. 1-6.

θεωρεῖ ὡς μεταβεβλημένας μορφὰς τοῦ διὰ χλωρῶν κλάδων ἀρχεγόνου κτυπήματος, ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς γονιμοποιουῦ δυνάμεως καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐτοκίας. (βλ. Ὁγκυτόκια, Λαογραφίας ΣΤ' σ. 330=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 305)¹⁾.

Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπόδημα ἡ ἰδιαιτέρα καὶ αὐτοτελῆς σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει ὡς κατ' ἐξοχὴν φορεὺς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἐπομένως ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς «τριοδικόν» ἀντικείμενον, μεταφέρον ἐκ τῶν τριόδων τὰς κακὰς καὶ ἀγαθὰς ἐπιηρείας. Εἶναι πιθανὸν τὰ διὰ τούτου κτυπήματα ἐπὶ τῆς ἐπιτόκου, ἐνεργούμενα κατ' ἀρχὴν πρὸς εὐγονίαν, νὰ συνδυάζουν μὲ μαγικὴν σκοπιμότητα καὶ τὰς δύο ὡς ἄνω ιδιότητας, ἐξασφαλίζοντα τὴν παρὰ τοῦ συζύγου βοήθειαν καὶ τὴν ἐκ τῶν τριόδων ἀγαθὴν τύχην²⁾.

2. Διὰ τῆς ζώνης τοῦ συζύγου.

Ἔστιν ἡ εἰκόνα τοῦ συζύγου ὅταν ἡ ἐπίτοκος δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ... ὁ σύζυγος παίρνει τὴ ζώνη του καὶ τὴ δέρνει στὰ νεφρὰ λέγοντας συγχρόνως: «Ἐγὼ ποὺ σὲ φόρτωσα, δὴ σὲ ξεφορτώσω κιόλας». (Χωριὰ Μεραμπέλου Κρήτης 1937, Μανώλη Πιτυκάκη: «Γύρω ἀπὸ τὸν τοκετό». Περιοδ. Δρῆρος, Νεάπολις Κρήτης, ἔτος Α' σ. 102).

Ἔστιν ἡ εἰκόνα τοῦ συζύγου ὅταν ἡ ἐπίτοκος ἔχει ἄσχημα τὸν ἀνδρα τοῦ συζύγου... ὁ σύζυγος παίρνει τὴ ζώνη του καὶ τὴ δέρνει λέγοντας: «Ἐγὼ σὲ φόρτωσα, ἐγὼ σὲ ξεφορτώσω». (Ἀλάγνι Ἡρακλείου καὶ Φουρνὴ Μεραμπέλου Κρήτης 1954. Πληροφορία Κ^ας Εὐαγγελίας Φραγκάκη).

Ἔστιν ἡ εἰκόνα τοῦ συζύγου ὅταν ἡ ἐπίτοκος ἔχει ἄσχημα τὸν ἀνδρα τοῦ συζύγου... ὁ σύζυγος παίρνει τὴ ζώνη του καὶ τὴ δέρνει λέγοντας: «Ἐγὼ σὲ φόρτωσα, ἐγὼ θὰ σὲ ξεφορτώσω». (Αγγέρια Πάρου 1953, ΛΑ. 1956, 11 Γ. Πρωτόπαπας).

Τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ, γιὰ νὰ γεννηθῇ γρήγορα τὸ παιδί, βγάζει ὁ ἀνδρας

¹⁾ Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα συγχρόνου κτυπήματος διὰ χλωροῦ κλάδου, πρὸς μετάδοσιν τῆς γονιμοποιουῦ του δυνάμεως, ἀποτελεῖ ἡ ἐκ Λέσβου κατὰ τὸ ἔτος 1940 πληροφορία μου, καθ' ἣν: *Τ'ν ὥρα ποὺ φάλλει [ὁ παπὰς] «τὰς θύρας, τὰς θύρας, ἐν σοφία πρόσχωμεν», χτυπᾷ τὴν κοιλιά τ'ς [τῆς στείρας] μ' ἓνα κονμμάτι ρουμάνι (=βάτο), γιὰ νὰ ρουμανιάσῃ τὴν κοιλιά τ'ς (=νὰ μείνῃ ἔγκυος).* (Χωριὸν Πετρί, ΛΑ 1446 Α σελ. 120). Ἐνταῦθα ἡ λειτουργικὴ φράσις «τὰς θύρας, τὰς θύρας» ἀκούεται παρὰ τοῦ λαοῦ ὡς «τὰς στείρας, τὰς στείρας».

²⁾ Εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δύναται νὰ προστεθῇ καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀποδέσεως ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν, τὸ κενὸν ὑπόδημα ἐπιφέρει ὁμοιοπαθητικῶς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἐγκύου ἀπὸ τοῦ φόρτου τῆς. Ἀπομένει πρὸς ἐξήγησιν ἡ ἐν τῷ 3ῳ παραδειγματι ἀναγραφομένη προτίμησις παλαιοῦ ὑποδήματος, ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὸν σύζυγον. Ἡ παλαιότης σημαίνει συνήθως ἀντοχὴν, πλήρη βίωμα καὶ δεδοκίμασμένην πεῖραν, στοιχεῖα κατάλληλα διὰ τὴν κατοχύρωσιν νέων ἐνεργειῶν

τῆ ζώνῃ του καὶ χτυπᾷ τὴ γυναῖκα του σὺς πλάτες, καὶ τῆς λείει συγχρόνως ἐπὶ τρεῖς φορές: «*Ἐγὼ σέ φόρτωσα, ἢ Παναγία γὰρ σέ ξεφορτώσῃ*». (Καλὸ Χωριὸ Μεραμπέλου Κρήτης 1953, ΛΑ. 1942 σελ. 9-10 Ἑλένη Πιτυκάκη).

Παλαιότερα ὁ σύζυγος ἔβγαζε τὸ ζωνάρι του καὶ τὸ πηδοῦσε τρεῖς φορές, καὶ τὸ ἔδιδε εἰς τὴν σύζυγόν του, γὰρ γεννήσῃ εὐκόλα. (Χέρσον Κιλίκης 1953, Μαργαρίτα Ἑλευθεριάδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Περὶ τῶν κτυπημάτων διὰ ζώνης πρὸς εὐγονίαν διέλαβεν ἐπίσης ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὰς προμνησθείσας μελέτας αὐτοῦ. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ζώνης ἢ τοῦ «λουρίου» ὡς ὀργάνων κτυπήματος ἐνθυμίζει καὶ τὰς ἀναγραφομένας ἐκεῖ ἀρχαίας μαστιγώσεις¹⁾.

Ὡς φαίνεται ὁμως καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου ὡς ἄνω παραδείγματος, ἡ ζώνη δὲν εἶναι πάντοτε μαστιγωτικὸν ἢ τυπτικὸν ὄργανον, ἀλλὰ καὶ μαγικῶς περιζωστικόν. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου (1^{ος} αἰ. μ.Χ.) ἡ χρησιμοποίησις τῆς ζώνης τοῦ συζύγου ἐγένετο κατὰ τρόπον ἡρεμον καὶ συμβολικόν: «*Ἐπιταχύνει τὸν τοκετὸν ὁ ἀνὴρ ἐκ τοῦ ὁποίου συνέλαβεν ἢ γυνή, ἐὰν λύσας τὴν ζώνην του περιζώσῃ τὴν γυναῖκα, καὶ ἔπειτα τὴν λύσῃ λέγων, ὅτι ὁ ἴδιος ὅστις τὴν ἔδεσε θὰ τὴν λύσῃ*»²⁾.

Ὅμοιαν συμβολικὴν περιζώσιν πρὸς εὐτοκίαν ἐνήργουν καὶ οἱ Βυζαντινοί: «*Περίβαλλον τὴν κοιλίαν [τῆς δυστοκούσης] διὰ ζώνης, δι' ἧς εἶχον περιζώσει κίονα ἐκκλησίας*». (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς τόμ. Δ', Αθῆναι 1951, σελ. 24). Δὲν μαρτυρεῖται ἂν ἡ ζώνη αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸν σύζυγον, εἶναι ὁμως χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς ὁμοίας νεοελληνικὰς περιπτώσεις, ὡς «*ιερὰ*» ἢ «*ἀγιασμένη*» ζώνη χρησιμοποιεῖται ἡ ζώνη τοῦ ἱερέως, δηλ. ἱεροῦ ἀλλὰ ἄρρενος προσώπου³⁾. Χρησιμοποιεῖται βεβαίως καὶ πᾶσα ἱερὰ ζώνη, οἷα ἡ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου («*τῆ Παναγίας τὸ ζωνάρ*»)⁴⁾ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἔχομεν συνήθως παρέμβασιν τοῦ συζύγου:

Μιά οἰκογένεια διατηροῦσε στὸ χωριὸ μιὰ ζώνη, ποὺ τὴν ἔλεγαν «ζώνη τῆς Παναγίας». Τὴν εἶχαν, λείει, φέρει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κι ἦταν λειτουργημένη 40 μέρες

¹⁾ Βλ. «*Ὠκντόκια*» (Λαογραφία ΣΤ' 330-335 = Λαογρ. Σύμμ. Β σελ. 305-306).

²⁾ «*Partus adcelerat hic mas, ex quo quaeque conceperit, si cinctu suo soluto feminam cinxerit, dein solverit adjuncta precatone se vinxisse, eundem et soluturum, atque abierit*». (Nat. Hist. 28,42). Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου Ὠκντόκια. (Λαογραφίας ΣΤ' 326 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 303) καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη: Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν κλπ. ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. Ζ' (1953) σ. 108.

³⁾ [Ζωωνύουσι τὴν δυστοκοῦσαν] διὰ τίνος ἐκκλησιαστικῆς ζώνης ἱερέως. Πόντος 1896, ΛΑ. 242, 168, Ε. Παπαναυιάδης. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ ἔ.ἀ. σελ. 24, ὑπόσημ. 5.

⁴⁾ Βλ. Ε. Ἀκογλου Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σελ. 126. Ἐπίσης καὶ ἐν Κρήτῃ.

στην εκκλησιά. Τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ ὁ σύζυγος πῆγαινε καὶ ζητοῦσε τὴ ζώνη, τὴν ἔδινε στὴ γυναίκα του νὰ ζωστῆ, ὥσπου νὰ καλογεννήσῃ. (*Αἰδονοχώρι Κονίτσης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου)¹⁾.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ μαγικὴ σημασία τῆς λυομένης ζώνης εἶναι κυρίως ἀποδεδειγμένη. Εἰς ὅσας περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται αὕτη, ἀποβλέπει εἰς λύσιν δεσμῶν εἴτε στειρώσεως²⁾, εἴτε δυσκόλου τοκετοῦ, ὡς ἐνταῦθα. Ὁ ἀφαιρῶν τὴν ἰδικὴν τοῦ ζώνην σύζυγος, ἀσχέτως τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῆς εἰς κτυπήματα ἢ διασκελισμούς, ὡς εἰς τὰ ἀναγραφέντα παραδείγματα, προβαίνει κατ' ἀρχὴν εἰς συμβολικὴν δι' αὐτῆς λύσιν τῶν κωλυόντων τὸν τοκετὸν δεσμῶν. «Ξεζώσου», τοῦ παραγγέλλουν ἐν χορῶ αἱ παρισταμέναι γυναῖκες, ἐν Κρήτῃ. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς ἐντολῆν, ἢ οἰαδήποτε χρῆσις τῆς ζώνης προϋποθέτει ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ φοροῦντος³⁾. Εἶναι λοιπὸν εἰς τὴν βᾶσιν τῆς ἀπαλλακτικῆς τῶν ἐμποδίων ἢ ἐνέργειας αὕτη τοῦ συζύγου, καθισταμένη ἔπειτα καὶ γονιμοποιός, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ζώνης εἰς κτυπήματα καὶ μαστίγωσιν. Ἡ συνοδεύουσα τὰς ἐνεργείας ταύτας ἐπωδὴ «*Ἐγὼ σὲ φόρωσα, ἐγὼ θὰ σὲ ξεφορτώσω*» δεικνύει συγχρόνως τὴν ὁμολογίαν τῆς εὐθύνης τοῦ συζύγου διὰ τὴν ἐγκυμοσύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀρμοδιότητά του νὰ ἐπέμβῃ πρὸς εὐκόλον τοκετόν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερομένην ἐνέργειαν καὶ ἐπωδὴν, ὅπου τὴν λύσιν τοῦ συζύγου ἀκολουθεῖ περιζώσις καὶ ἔπειτα πάλιν λύσις τῆς συζύγου, ἐκεῖ ἡ πράξις τῆς ἀποδέσεως μεταφέρεται καὶ ἐκτελεῖται ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῆς τῆς γυναικός.

Ἄξιοπρόσεχτος εἶναι εἰς τὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν σημείων ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς ἐπιτόκου, τὰ ὅποια κτυπᾷ ὁ σύζυγος. Ἡ «πλάτη» εἶναι φυσικῶς δεκτικὴ κτυπημάτων, τὰ «νεφρὰ» ὅμως εἶναι ἢ βιβλικὴ «ὄσφυς», ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ἔδρα τῆς κνήσεως ἢ γονιμοποίησεως τῆς γυναικός. Τὰ ἐπ' αὐτῆς κτυπήματα τοῦ κρητικοῦ παραδείγματος ἔχουν πιθανῶς σχέσιν μὲ τὴν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου ἀρχικὴν λύσιν τῆς παρθενικῆς ζώνης⁴⁾.

¹⁾ Τοιαῦται χρησιμοποίησις ἱερῶν ζωνῶν πρὸς εὐτοκίαν ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τῶν Δυτικῶν χριστιανικῶν λαῶν. (Βλ. P. Schillot: *le Paganisme etc*, σελ. 25 καὶ A. Van Genep: *Manuel* κτλ. A'1 σελ. 116), ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Ἑβραίων. (Βλ. R. Roussel: *Le pèlerinage à travers les siècles* (Paris 1954) σελ. 216.

²⁾ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἄν. σελ. 106 - 107.

³⁾ Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' οἰανδήποτε ἄλλην ζώνην (ἱερὰν κλπ.), τῆς ὁποίας γίνεται χρῆσις. Ὑποτίθεται ὅτι αὕτη ἐλύθη ἀπὸ κάποιον σῶμα.

⁴⁾ Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Crawley ἀναγραφομένη περίπτωσις, καθ' ἣν εἰς τὴν Κεντρικὴν Αὐστραλίαν, ὅταν ὁ τοκετὸς εἶναι δυσχερής, λαμβάνουν τὴν ζώνην τοῦ συζύγου καὶ τὴν δένουν περὶ τὸ στήθος τῆς ἐπιτόκου (ἐ. ἀ. σελ. 187).

Μίαν ἄλλην ἐκτεθεῖσαν ἐνέργειαν τοῦ σύζυγου, ἤτοι τὸν διασκελισμὸν τῆς προοριζομένης διὰ τὴν σύζυγον ζώνης, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα παραδείγματα.

ε'. Διασκελισμοὶ

Κατὰ τὴν ὥραν τῶν ὠδίνων ὁ σύζυγος ἐπιβάλλεται νὰ πηδήσῃ τρεῖς φορές ἐπάνω ἀπὸ τὴν κοιλίαν τῆς ἐπιτόκου. (Καλὸς Ἄγρὸς Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηαθανασίου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ γυναῖκα πονᾷ, βάζουν τὸν σύζυγό της νὰ τὴν δρασκέλισῃ, γιὰ νὰ βγῆ τὸ παιδί εὐκολότερα. (Αἰγιαλεία 1953, Στέλλα Γαλάνη, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ ἔγκυος γυναῖκα ἐδυσκολεύετο νὰ γεννήσῃ, ἐκαλεῖτο ὁ ἄνδρας της, καὶ ἡ μαμμὴ τὸν ἔβαζε νὰ περάσῃ πάνω της (νὰ πηδήσῃ). Πρόσφυγες Σεβαστείας 1953, (Λ.Α. 1824, 8 Ἄνατολὴ Ἰωαννίνων, Ν. Πελέσης).

Ἐὰν δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ ἡ γυναῖκα, καὶ ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι αἰτία τῆς δυσκολίας εἶναι ὁ ἄνδρας της... τὸν βάζουν καὶ περνᾷ ἀπὸ ἐπάνω της τρεῖς φορές. Ἔτσι ἐλευθερώνεται. (Καπνόφυτον Σερωῶν 1954, ΛΑ. 2058, 4 Ἰωάνν. Καροῦντζος).

Ἡ τελευταία μαρτυρία παρέχει συγχρόνως καὶ ἐξήγησιν τῆς εὐτοκικῆς ταύτης ἐνεργείας τῶν διασκελισμῶν. Πρόκειται, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, περὶ ἐπανορθωτικῆς ἐνεργείας καὶ ἐπομένως ἀποδευτικῆς. Εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς πλείστας περιπτώσεις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ «δρασκέλιζῃ» ἢ νὰ «πηδᾷ» ἢ νὰ «πατῆ» κανεὶς ἄτομον, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται ἐξηπλωμένον. Ἄν ἐκ λάθους τὸ διασκελίσῃ, θὰ πρέπη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπίτηδες τὴν πράξιν αὐτήν, διὰ νὰ προλάβῃ καὶ ἐξουδετερώσῃ τὸ κακόν¹⁾.

Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἔγκυον, ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ διασκελισμοῦ καὶ αἰ ἐκ τῆς παραβάσεως αὐτῆς συνέπειαι εἶναι σοβαραί:

Πολὺ κακὸν ἦτο νὰ διασκελίσῃ τις ἔγκυον γυναῖκα, ἔστω καὶ καθημένην, ἐξηπλωμένους δ' ἔχουσαν τοὺς πόδας· τοῦτο ἔφερε δυστοκίαν· ἰδίως δ' ἦτο ἐπικινδυνωδέστατον διὰ τὸ τέκνον, ὅπερ θ' ἀπεπνίγετο κατὰ τὸν τοκετόν. Ὁ ἀπρόσεκτος διασκελιστῆς ὑπεχρεοῦτο νὰ ξαναδιασκελίσῃ ἀντιθέτως· τοῦτο ἐμετρίαζε κάπως τὸ κακόν. (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1896 σελ. 62).

Ὅταν [ἡ γυναῖκα] εἶναι ἔγκυος, ἂν τὴ διασκελίσῃ κανεὶς, βγαίν' ἀνάποδα τὸ παιδί. Ἡ πρέπει νὰ τὴν περάσ' τρεῖς φορές. (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας 1942, ΛΑ. 1479 Γ' σ. 59, Μαρία Ἰωαννίδου).

¹⁾ Βλ. σχετικὰς, ἐλληνικὰς καὶ ξένας δοξασίας, παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Μετεωρολογικοὶ μῦθοι. Λαογρ. Σύμμ. Γ' (1931) σελ. 31-32, ὅπου ὁ διασκελισμὸς θεωρεῖται ἐνέργεια ὑβριστικῆ.

«Ίσως νὰ ἐν πατεμέντσα ἀσ' σὸν ἄντραν ἀτς», δηλ. ἴσως νὰ τὴν ἔχη δρασκελίσει ὁ ἄντρας της, ποὺ σηκωνόταν νωρίτερα τὸ πρωί, γιὰ νὰ πάη στὴ δουλειά του, μὴ ἔχοντας χῶρο νὰ περάση, καὶ τῆς ἦρθε κακό. (Ξενοφ. Ἔργοι, Λαογραφικά Κοτυώρων, σ. 125).

Ἄκόμη καὶ ὁ ὑπὸ ζῶου διασκελισμὸς τῆς ἐγκύου ἠδύνατο νὰ ἔχη συνεπείας:

«Ὅταν κύων ἢ γαλῆ διασκελίση ἐγκυον, κινδυνεύει αὐτὴ ν' ἀποθάνῃ, ἐὰν μὴ συλλαβόντες τὸ ζῶον φέρωσιν ἐκ νέου ἄνωθεν αὐτῆς. (Κρήνη Ἐρυθραίας Μ. Ἀσίας 1889, ΛΑ. 312, 35, 11 Ἄντ. Γ. Πουλάκης).

Ἐπίσης προσέχει (ἢ ἐγκυος), ὅταν κάθεται καὶ ἔχη ἀπλωμένες τὶς ἀρτίδες της, νὰ μὴν περάση ἀπὸ πάνω της σκύλος ἢ γάτος, διότι, ὡς νομίζουν, τὸ παιδί στήν κοιλιά τῆς μάννας τότες γυρίζει ἀνάποδα καὶ δυσκολεύεται ὁ τοκετός. (Σάμος 1956, Λαογραφία, τόμ. ΙΣΤ', σ. 215, Ἄναστ. Βρόντης)¹⁾

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ διασκελισμοῦ δὲν εἶναι μόνον ἐπανορθωτικὴ ἀλλὰ καὶ μαγικῶς γονιμοποιητικὴ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα διασκελισμοῦ στείρων γυναικῶν, ἐνεργουμένου εἴτε ἐπ' αὐτῶν ὑπὸ ἄλλου προσώπου, εἴτε ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπὶ ἄλλου πράγματος.

Στὸ Ζαγόρι Ἡλείου, ἂν μιὰ δὲν ἀποχτή παιδιά, παρακαλεῖ μιὰ ἄλλη ἐγκυο νὰ τὴν πηδήσῃ τρεῖς φορὲς, μόλις γεννήσῃ καὶ πρὶν κατακλιθῆ. (ΛΑ. 1571 σελ. 299 Δ. Παπαῖ, 1940).

Ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας μία γυνή, ἵνα ἀποκτήσῃ τέκνον, ὑπεχρεώθη νὰ διασκελίση τεσσαρακοντάκις τὴν ἀνεστραμμένην πυροσιάν, μετὰ τοῦ ἄνωθεν αὐτῆς ἀνηρτημένου ξυλοκτένου τοῦ ἐργαλειοῦ. (Λαογραφία, τόμ. Ε' (1915) σελ. 409, Θ. Ι. Ἀθασόπουλος).

Μεταξὺ ἀποδεσμευτικῆς καὶ γονιμοποιῦ ἐνεργείας εἶναι καὶ ἡ ἐκτεθεῖσα ἐν σελίδι 146 πρᾶξις, ὅπου ὁ σύζυγος πρὶν ἢ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐπίτοκον τὴν ζώνην του, τὴν ἐπήδα τρεῖς φορὰς. Πρὸς τὴν γονιμοποιὸν ἐπίδρασιν τῶν πηδημάτων τούτων, εἴτε πρὸς εὐτοκίαν εἴτε πρὸς παιδοποιίαν, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ξένη καὶ ἡ κυρία σωματικὴ ἰδιότης τῶν σκελῶν²⁾. Ὅπως δὲ ποτε, ὅπου ἐμφανίζεται ἐνεργῶν ἢ ἀποφεύγων τὴν πρᾶξιν ταύτην ὁ σύζυγος, ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μιὰ συνυπεύθυνος ἀρρενολογικὴ ὑποχρέωσις.

¹⁾ Ἀπαγόρευσις διασκελισμοῦ ὑπὸ γαλῆς, κυνὸς καὶ ἄλλων ζῶων ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τελευτῆς, κατὰ τὰς ὥρας τῆς προθέσεως τοῦ νεκροῦ. (Βλ. Λ. Ἄρχ. 1378 Β', 75 [Μεσσηνία], 1105, 288 [Κρήτη], 1432, 229 [Ἡπειρος], 1358, 201 [Κυδωνία Μ. Ἀσίας]. Ἐπίσης παρὰ Πολίτη: Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 3).

²⁾ Διασκελισμοὺς μὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἀναφέρει ὁ J. G. Frazer παρὰ διαφόροις λαοῖς (The Golden Bough τόμ. III, 112 καὶ 164, I. VIII 64 καὶ 70, I. X, 23).

ς'. Χρήσις ὕδατος

1. Ἐπιχύσεις.

Ὅταν δυσκολεύεται ἡ γυναίκα νὰ γεννήσῃ κι' εἶναι ἐκεῖ ὁ σύζυγος, τοῦ λένε νὰ βγάλῃ τὸ σακκάκι του, κι' ἀπὸ τὸ μανίκι του χύνουν νερὸ λέγοντας: «Ὅπως χύνεται τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ μανίκι τοῦ συζύγου, ἔτσι νὰ πέσῃ καὶ τὸ μικρό». (Γοργοπόταμος Κονίτης 1954, Δ/λος Χαράλ. Γεωργιάδης).

Διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ, ὁ ἄνδρας πρέπει ν' ἀνέβῃ στὴν καπνοδόχο, νὰ χύσῃ νερὸ καὶ νὰ πῆ: «Ὅπως χύνεται τὸ νερὸ εὐκόλα καὶ πέφτει, ἔτσι νὰ πέσῃ καὶ τὸ παιδί». (Μαρμάρη Εὐβοίας 1953, ΛΑ. 2042 σελ. 5, Ἄναστ Βλάχος).

Ἡ ἐπιχύσις ἡτις συνοδεύει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐπιχύσεως ὕδατος ἐπὶ τῆς τικτούσης, εἰς τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα, δεικνύει σαφέστατα ὅτι πρόκειται περὶ ἐνεργοῦ ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ. Τὸ ὕδωρ χρησιμοποιεῖται κυρίως ἐνταῦθα ὡς ρέον ὑγρὸν, τοῦ ὁποίου ἡ εὐκόλος πτώσις θὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν κατολίωσιν τοῦ βρέφους. Ὅσον ὑψηλότερον ἀναβαίνει ὁ μέλλων νὰ ρίψῃ τοῦτο (β' παράδειγμα), τοσοῦτον τὸ μαγικὸν ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἰσχυρότερον. Ἡ καπνοδόχος, καὶ τὸ «μανίκι» τῶν παρατεθέντων κειμένων ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὸν μητρικὸν κόλπον τῆς κατολιθίσεως τοῦ νεογνοῦ. Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα ὁ σύζυγος ἐνεργεῖ συμβολικῶς, ὡς νὰ τίκῃ ὁ ἴδιος, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν περίπτωσιν του ὡς ὁμοιοπαθητικὴν ἀρρενολογίαν.

Οὐχ ἤττον χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ ὡς εὐτοκικὸν μέσον καὶ παρ' ἄλλων προσώπων ἐκτὸς τοῦ συζύγου. Π.χ.:

Ἡ μαμμὴ γεμίζει τὸ στόμα της μὲ νερό, καὶ πηγαίνει καὶ τὸ φτύνει μέσα ἀπὸ τὴν τραχηλιὰ τῆς ἐπιτόκου, κατὰ τρόπον ποὺ νὰ φύγῃ ἐλεύθερα μέχρι κάτω, καὶ τῆς λέγει: «Ὅπως τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ γίνῃ καὶ τὸ παιδί. (Σπερχειὰς Φθιώτιδος 1949, ΛΑ 1598 σελ. 26, φοιτήτωρ. Ἐλένη Κατσιμάνη. Πρβλ. καὶ Λαογραφίας Η' 1921 σελ. 29, καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 302, 3).

Καὶ δύο συμβολικώτεροι προσφυγαὶ εἰς τὸ ὕδωρ:

Ἄμα δὲ γεννᾷ εὐκόλα μιὰ γυναίκα, ἕνας σπιτικός της χύνει γυρ'βολιὰ μέσα στὸ σπίτι νερό. Ἀπάνω στὸ βρέμα ἀδρασκελαίει ἡ κοιλοπονεμένη. Ἐκεῖνος ποὺ χύνει τὸ νερό, λέει: «Ὅπως χύνεται τὸ νερό, νὰ χυθῇ καὶ τὸ παιδί. (Αἰτωλία 1927, Λ.Α. 867 σελ. 237, Δ. Λουκόπουλος). Καί: -Ἐν περιπτώσει δυστοκίας, περνοῦν τὴν γυναίκα ἀπὸ νερό, γιὰ νὰ ξελεχωνέψῃ εὐκόλα. (Ἄγραφα 1928, Λ.Α. 916 σ. 620 Δ. Λουκόπουλος).

Ἡ εἰδικὴ αὐτὴ σημασία τοῦ ὕδατος διὰ τὴν εὐγονίαν καὶ τὸν αἴσιον τοκετὸν στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν βασικὴν ἰδιότητά του τῆς ροῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γο-

νιμικός ἀρετάς του, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς πίστεις περὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος ὠρισμένων πηγῶν καὶ ἀγιασμάτων ¹⁾.

Ἄξισημείωτος εἶναι καὶ μία παραπλησία ἀρρενολογικῆ ἐνέργεια πρὸς κατολισθησιν τοῦ βρέφους, τελουμένη δι' ὕδου καὶ οὐχὶ δι' ὕδατος:

Παίρνουν τὸ ποκάμισο τοῦ συζύγου, κ' ἀπὸ τὸ μανίκι του ρίχνουν ἓνα ἀβγό, βρασμένο ἢ ἄβραστο, νὰ πέση πάνω στὸ κρεβάτι. Ὅπως περνᾷ αὐτό, εἶται νὰ περάσῃ καὶ τὸ μικρό. (Γοργοπόταμος Κονίτσης 1954, Δ'λος Χαράλ. Γεωργιάδης).

Τὸ ἀρρενολογικὸν στοιχεῖον ἐνταῦθα καθίσταται εἶτι ἐναργέστερον διὰ τῆς χορησιμοποιήσεως τοῦ ὕδου, ἀφιεμένου μάλιστα νὰ κατολισθήσῃ ἐπὶ τῆς κλίνης.

2. Ραντισμός.

Κατὰ τὸν τοκετὸν τῆς συζύγου του, ὅταν αὕτη παρουσιάξῃ δυστοκίαν, ὁ σύζυγος διατάσσεται νὰ φέρῃ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ. Νὰ γεμίσῃ τὸ στόμα του ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ πάῃ στὸ δωμάτιο τῆς συζύγου του, νὰ τὸ ρίψῃ ἐπάνω στὰ ροῦχα της, γὰρ νὰ γεννήσῃ με εὐκολίαν. (Μεγάλο Πάπιγκο Κονίτσης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακρῆ).

Τὴν ὥρα πὸν γεννᾷ ἡ γυναῖκα, ὁ ἄνδρας παίρνει ἀπὸ τὴ βρύση ἢ ἀπὸ τὸ σπύι νερὸ εἰς τὸ στόμα, καὶ τὸ ρίχνει εἰς τὴν κοιλίαν τῆς γυναικὸς του. (Δίστρατο Κονίτσης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακρῆ).

Ὅταν ὁ τοκετὸς εἶναι δύσκολος, καὶ ἐφ' ὅσον παρευρίσκεται ἐκεῖ, ὁ σύζυγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ράνῃ τὴν ἐπίτοκον εἰς τὸ σῶμα με νερὸν διὰ τοῦ στόματός του. (Ἀρμασί Κονίτσης 1953, Δ'λος Παπαπέτρος).

... Ἡ δὲ μαμμὴ τινάσσει τὴν ἀγγαστρωμένη καὶ βάζει τὸν ἄνδρα, ἂν βαρῆ ἢ καρδιά του με τὴ γυναῖκα του, νὰ τὴν ραντίσῃ με νερό, στὸ ὅποιον ἔχει διαλυθῆ ἄλατι. (Μεσαναγρὸς Ρόδου 1953, Λ.Α. 1985, 57 I. Μπίλλης).

Ὁ ραντισμὸς τῆς ἐπίτοκου με ὕδωρ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ συζύγου, δὲν ἐνεργεῖται μόνον ἐνταῦθα ὡς ὁμοιοπαθητικὴ μαγικὴ πρᾶξις τῆς ἐπιδιωκομένης ἐξολισθήσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξιλαστικὴ καὶ καθαρτικὴ. Τὸ ὕδωρ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀντλήται παρθένον ἀπὸ τὴν πηγὴν, φέρεται δὲ σιωπηρῶς εἰς τὸν οἶκον, ἔχει μαγικὴν καὶ καθαρτικὴν δύναμιν, ἀποπλύνουσαν ἀπὸ παντὸς ρύπου ἢ ἁμαρτήματος τὴν νοσοῦσαν καὶ ἀποδιώκουσαν τὰ ἐμποδίζοντα τὸν τοκετὸν δαιμόνια. Διὰ τὴν ἐρμηνεῖαν

¹⁾ Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Ὁκυτόκια (Λαογραφίας ΣΤ' σελ. 312-314 = Λαογρ. Σύμμεικτα Β' σελ. 293-294) καὶ Π. Λεκατσᾶ, Ἡ καταγωγὴ τῶν θεομῶν, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν δοξασιῶν (Ἀθήνα 1951) σελ. 63-69. Ἐπίσης βλ. τὴν γενικωτέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς λαογραφικῆς σημασίας τῶν ὑδάτων (le folklore des Eaux) παρὰ Arnold van Gennep, Manuel de Folklore français Contemporain, τόμ III (Paris 1937) σελ. 524-537.

ταύτην συνηγορεί καὶ τὸ τελευταῖον παράδειγμα, ὅπου ὁ ραντισμὸς γίνεται ἐφ' ὅσον «βαρῆ» (= εἶναι λυπημένη, ὀργισμένη) ἢ καρδιὰ τοῦ συζύγου μὲ τὴν γυναῖκα του, καὶ ὅπου ἐντὸς τοῦ ὕδατος ρίπτεται ἄλας, καθαρτήριο καὶ ἐξιλαστικόν¹⁾.

3. Ποτίσματα.

1. Ἐκ τὸν σύζυγον.

Λυστοκοῦσαν γυναῖκα ποτίζει ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ὕδωρ. (Πόντος 1883, Λ.Α. 179, 47, 4. Ἰ. Βαλαβάνης).

Γιὰ νὰ κάνη εὐκολη τὴ γέννα τῆς γυναίκας του ὁ ἀντρας ἔβαζε νερὸ «σὸν κόφρα, σὸ περάφιερὸ του» (= στὸν κόλλο τοῦ ρούχου του) καὶ ἔδινε στὴ γυναῖκα του νὰ πιῇ (Φάρασα Καππαδοκίας, Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Δ. Λουκόπουλος).

Ἐὰν δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ [ἢ γυναῖκα] καὶ ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι αἰτία τῆς δυσκολίας εἶναι ὁ ἀνδρας της, βάζουν νερὸ στὸ παπούτσι τοῦ ἀνδρός της, τὸ ταράζουν λίγο, καὶ ἡ ἐπίτοκος τὸ πίνει. (Καπνόφυτον Σερρῶν 1954, Λ.Α. 2058, 4 Ἰω. Καροῦντζος).

Παῖρναν τὸ παπούτσι τοῦ ἀνδρός καὶ βάζανε μέσα λίγο νερὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, ὅστερ' ἀπὸ λίγη ὄρα (10 ὡς 20 λεπτά) ἔδιδον στὴ γυναῖκα νὰ πιῇ «πότισμα». (Πρόσφυγες Σεβαστείας 1953, Λ.Α. 1824, 8 Ἀνατολὴ Ἰωαννίνων, Ν. Πελέσης).

Βάλτε σ' ἀντροῦ ἀτ'ς τὸ ποσιάλ' (= τσαρούχι) ἀπὸ νερὸν καὶ ποίσιτ' ἀιεν καὶ νὰ χαλαρύν'νε τὰ μέσα τς. (Ἀρχεῖον Πόντου Α' 1928 σελ. 222, Χαλδία, Γ. Κανδηλάπτης).

Βάζανε νερὸ σὲ παλιὸ παπούτσι τ' ἀνδρός της καὶ τῆς δίνανε νὰ πιῇ τρεῖς φορὲς. Λέγαν: Ἰσως νὰ ἔν πατεμέντσα ἀσ' σὸν ἀντραν ἀις (= ἴσως νὰ τὴν ἔχη δρασκελίσει ὁ ἀντρας της...) Ξεν. Ἀκογλου, Λαογρ. Κοτυώρων (1939) σελ. 125 - 126.

Ἄμα γεννάη δύσκολα [ἢ γυναῖκα], φτοῦνε μέσα στὸ παπούτσι τ' ἀντρα καὶ ρίχν'νε καὶ λιγάκι νεράκι καὶ τὸ πίν' ἢ λεχώνα. (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας 1942, Λ.Α. 1479 Γ' 33, Μαρία Ἰωαννίδου).

Γιὰ νὰ διευκολυνθῇ ὁ τοκετός, [ἢ γυναῖκα] πίνει νερὸ ἀπὸ τὸ παπούτσι τοῦ ἀντρα της. (Κιρκάσιοι χωριῶν Κοζάνης 1953, Λ.Α. 1815, 7 Ἡ. Τύμπας).

Τῆς δίν'νε καὶ πίν' νερὸ μέσ' στ' ἀντροῦ τς τὸ παπούτσι. (Πετρί Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α' σελ. 144, Δ. Λουκάτος).

Ποτίζουν τὴν ἐτοιμόγεννη μὲ νερὸ, ποὺ μέσα ἔχουν ξύσει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καπέλου τοῦ ἀνδρός της. (Χιονιάδες Κονίτσης 1953, Δ/λος Στέφανος Ζωγράφος).
Καί: — *Ποτίζουν τὴν ἐτοιμόγεννη μὲ νερὸ, ποὺ πέρασε μέσ' ἀπὸ τὴν κάννη τοῦ τουφεκιοῦ τοῦ ἀνδρός της (αὐτόθι).*

¹⁾ Βλ. κατωτέρω, σελ. 154-5. Ραντισμὸς ἐπίσης «ἀγιωτικὸς» πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ γίνεται καὶ μὲ τὸ καλούμενον «χέρι τῆς Παναγίας» (βλ. Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 206).

Τὸ πότισμα τῆς δυστοκούσης μὲ ὕδωρ, ρυπανθὲν ἀπὸ διαφόρους ἐκκρίσεις ἢ ἐξιδρώσεις τοῦ σώματος τοῦ συζύγου τῆς, ἐνέχει ἐπίσης μαγικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ κύριον λόγον χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ διὰ τὰς εὐγονικὰς του ιδιότητος, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ὠμίλησαμεν, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, ρυπαινόμενον, ἐμποτίζει τρόπον τινὰ τὴν ἐπίτοκον μὲ ἀνδρικήν δύναμιν, ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κρισίμων στιγμῶν καὶ τῆς πάλης πρὸς αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ τοκετοῦ (χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα τῆς κάννης τοῦ τυφεκίου). Ἡ ρύπανσις ὅμως αὕτη δύναται νὰ ἔχη καὶ ἐξίλαστικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον ἡ σύζυγος τιμωρουμένη καὶ ταπεινουμένη μέχρι τοῦ νὰ πῆ ὕδωρ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ὑποδήματος τοῦ συζύγου τῆς, ἐξιλεοῦται καὶ ἀπαλάσσειται οἰουδήποτε ἁμαρτημάτων τῆς ἀπέναντι αὐτοῦ. Ἡ δοξασία τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν δυστοκίας ὁδηγεῖ πιθανῶς ἐνταῦθα εἰς ἐνεργείας ταπεινώσεως τῆς ἐπιτόκου καὶ ἐξίλαστικῆς τιμωρίας αὐτῆς παρὰ τοῦ συζύγου ἢ ἄλλων προσώπων, ὡς θέλομεν ἴδει καὶ κατωτέρω. Ἀλλὰ καὶ αἱ περὶ τῆς κυριαρχικῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας τοῦ συζύγου παλαιότεραι κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις δὲν ἔλλείπουν ἀπὸ τὰς συνηθείας αὐτάς. Πρακτικώτερον ὅμως ἐξεταζόμεναι αἱ ἐνεργεῖαι αὗται ἐξηγοῦνται ἱατρολογικῶς μὲ τὴν ἐπιδίωξιν προκλήσεως ἐμέτου πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ λαὸς γνωρίζει τὰ εὐτοκικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐμέτου:

Κι' ἄμα δυσκολευότανε (ἢ γυναῖκα), τῆς χώνανε τὰ μαλλιά της στὸ στόμα, τῆς ἐρχότανε ἔμετό, τανιότανε καὶ γέναγε. (Μανιάκι 1944 Λ.Α. 1566, 11 Μαγδ. Τσάκωνα).

Τῆς δὴναν νὰ δαγκάση τὰ μαλλιά της. Αὐτὸ καὶ τὸ προηγούμενο μέτρο (νερὸ σὲ παλιὸ παπούτσι τ' ἀντρός της) προκαλοῦσανε τὸν ἐμετό... Ἡ μαμὴ (τότε) ἔλεγε: Μὴ φογοῦστον (=φοβᾶστε)· τὸ μωρὸν γυρίζ' ἀπὸς ἄς κ' ἐφτάει ἀτην καὶ στρεῦ' (=τῆς κάνει τὸν ἐμετό). Ξ. Ἄκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων 1939, σελ. 125-126.

2. Ἀπὸ τοὺς γονεῖς τοῦ συζύγου. (κυρίως τὴν πενθερὰν)

Ἐν καιρῷ δυστοκίας πίνει ἢ δυστοκοῦσα ὕδωρ, εἰς ὃ πλύνει προηγούμενος ἢ πενθερὰ τῆς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἐπὶ τῷ λόγῳ οὗ τυχὸν κατηράσθη αὐτήν. (Ἡλείος 1877, Λ.Α. 395, 65 Σωφρόνιος, ἠγούμενος Μονῆς Λιγυιστάδων).

Ὅταν δὲ δυσχερῆς ὁ τοκετὸς προμηνύεται, ἢ πενθερὰ θέτουσα ἐντὸς τοῦ ὑποδήματος τῆς ὕδωρ, ἐν ᾧ ἔχει διαλυθῆ ἄλας, τὸ προσφέρει εἰς τὴν νύμφην, ὡς ἀλεξιήριον κατὰ τῆς δυστοκίας. (Λακωνία, Φ. Κουκουλέ, Οἰνοντιακὰ (ἐν Χανίοις 1908) σελ. 82. Πρβλ. καὶ Λαογραφίας ΣΤ' 314=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 294).

Εἰς περιπτώσεις δυστοκίας, δίδουν εἰς τὴν ἐπίτοκον νὰ πῆ ἄλας διαλελυμένον εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς πενθερᾶς, διὰ νὰ διαλυθῆ κάθε κακία ποὺ κρατᾷ ἢ πενθερὰ τῆς νύμφης. (Ἄγ. Δημήτριος Ναυπακτίας 1953, Λ.Α. 1799, 5 Δ/σσα Β. Σακελλαρίου).

Ἡ ἐπίτοκος πίνει νερὸ καὶ ἄλατι ἀπὸ τὸ παπούτσι τῆς πενθερᾶς τῆς, [ὥστε]

ἂν τὴν ἔχη καταρασθῆ, νὰ γίνουν νερὸ κι' ἄλατι οἱ κατάρες, καὶ νὰ γίνῃ εὐκολὰ τὸ παιδί. (Σπερχεῖας 1949, Λ.Α. 1598 σ. 26 Ἑλένη Κατσιμάνη).

Ἡ ἐπίτοκος, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ, ἐφόσον εὐρίσκοντο ἐν διαστάσει μετὰ τῆς πενθερᾶς τῆς, καλοῦσε ταύτην καὶ ἤτει συγχώρησιν, ἐκείνη δὲ τῆς προσέφερε νερὸ διὰ τῆς παλάμης (χούφτας) τῆς δεξιᾶς χειρὸς τῆς, τὸ ὁποῖον καὶ ἔπινε. (Πρόσφυγες Μουδανιῶν Προύσης 1953, Λ.Α. 1804, 3 Γ. Ἡλιόπουλος, Νέα Μουδανιά Χαλκιδικῆς).

Ἐπὶ δυστοκίας παλαιότερον ἔδιδον ἀπόπλυμα τῆς ποδιᾶς τῆς πενθερᾶς ἡτοῦ ρινομάκτρον, ἢ κλοῦβιο ἄβγό. (Μαρμάρες Ἰωαννίνων 1953, Λ.Α. 1832, 26 Α.Κατσιούμης).

Ἐὰν ἡ ἔγκυος εἶναι ἐν διαστάσει μὲ τὴν πενθερὰν τῆς, πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, θὰ πιῇ ἄλατόνερο, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ πεθερὰ τῆς ἔπλυνε τὰ χέρια τῆς. (Καπνόφυτον Σερρῶν 1954, Λ.Α. 2058, 4 Ἰ. Καροῦντζος).

Σὰν εἶναι μαλλωμένοι μὲ κανένα, ἰδίως μὲ τὴν πεθερὰ, τὴ φωνάζουν νὰ πάη ν' ἀναλύσῃ ἄλατι στὸ νερὸ καὶ νὰ δώσῃ τῆς λεχῶνας νὰ πιῇ, γιὰ ν' ἀναλύσουν οἱ κατάρες καὶ νὰ γεννήσῃ εὐκολὰ. (Νίκη Πέροδικα, Σκύρος τόμ. Α' (1940) σ. 85).

Εἰς τὴν περίπτωσιν δυσκόλου τοκετοῦ, ὁ πεθερὸς καὶ ἡ πεθερὰ πλένουν τὰ χέρια των καὶ τῆς δίνουν νὰ τὰ πιῇ. (Ξεχασμένη Βερροῖας 1953 Λ.Α. 1816, 7 Δ/λος Β. Λιακόπουλος).

Ἡ παρουσία τῆς πενθερᾶς (ἢ καὶ τοῦ πενθεροῦ) εἰς τὰ ὡς ἄνω ἔθιμα, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκπροσωποῦσα τὸν σύζυγον, καὶ ἐπομένως ἀρρενολογική. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ συζύγου ἐπαγρυπνεῖ περισσότερο παντὸς ἄλλου ἐπὶ τῶν καθηκόντων τῆς νύμφης τῆς καὶ ὑποκαθιστᾷ συνήθως τὸν υἱὸν τῆς εἰς τὰ κυριαρχικά του δικαιώματα ἐπὶ τῆς συζύγου.

Τὰ εἰς τὴν πενθερὰν διαπρατιτόμενα ἁμαρτήματα ἀντινακλοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ συζύγου, ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἐξιλεωτικαὶ ἐνέργειαι τὰς ὁποίας μαρτυροῦν τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα. Γενικῶς ὅμως, κατὰ τὴν ἐκτεθεισάν ἀρχὴν τῆς «ἐξ ἁμαρτιῶν» δυστοκίας, ἢ πρὸς οἰαδήποτε σεβαστὰ πρόσωπα ὀφειλῆ (βλέπε καὶ κατωτέρω) θὰ πρέπη νὰ ἐξοφληθῆ διὰ ταπεινώσεως. Ὁ ἐξιλιασμός θὰ ἐπέλθῃ, ἐὰν ἡ δυστοκοῦσα πῆ τὸ ἀηδὲς ὕδωρ, τὸ ρυπανθῆν ἀπὸ τὰ ὑποδήματα, τὰ ἐνδύματα, τὰ ρινομάκτρα ἢ τὰς ἀκαθάρτους χεῖρας καὶ τοὺς πόδας των ¹⁾.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐνταῦθα καὶ ἡ συμβολικὴ χρησιμοποίησις ἄλλας εἰς τὸ «πότισμα» τῆς γυναικός. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης, λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν σχετικὴν ἐξ Οἰνοῦντος πληροφορίαν τοῦ Φ. Κουκουλῆ (βλ. ἄνωτέρω β' παράδειγμα), ὁμιλεῖ

¹⁾ Παρὰλλήλως πρὸς τὴν ταπεινώσιν ταύτην ἐξυπηρετεῖται, ὡς εἶπομεν, καὶ ἡ φυσιολογικὴ σκοπιμότης τῆς διὰ τοῦ ἐμέτου διευκόλυνσεως τοῦ τοκετοῦ.

περὶ τῆς καθαρτηρίου δυνάμεως τοῦ ἄλατος, κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας, καὶ θεωρεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο πρᾶξιν συμβολικὴν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν. (Βλ. Λαογραφίας ΣΤ' 315 - 316 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 294 - 295).

Ἦδη ὅμως, μὲ τὴν παράθεσιν τῶν ποικίλων ἐξ Ἑλλάδος εἰδήσεων καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν λαϊκὰς ἐρμηνείας, δεικνύεται σαφῶς ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ καθαρτηρίου ἄλατος, ἀλλὰ καὶ ἐξιλαστικοῦ, διαλύοντος καθ' ὁμοιοπαθῆ συμβολικὸν τρόπον τὰς ἐχθρότητας καὶ τὰ ἁμαρτήματα, τὰ δυσχεραίνοντα τὸν τοκετόν. Εἶναι ἄλλωστε κοινὰ καὶ πασίγνωστοι αἱ συνοδεύουσαι γενικῶς τὰς συμφιλιώσεις ἢ συγχωρήσεις λαϊκαὶ φράσεις: *Ὅ,τι εἶπαμε, νερὸ κι' ἄλατι κ. ἄ.*¹⁾

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χοῆσιν τοῦ ὑποδήματος ὡς δοχείου διὰ τὸ ὕδωρ (ἔθιμον, τὸ ὁποῖον ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀναφέρει ἀσκούμενον καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, εἰς ἄλλους Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς)²⁾, δυνάμεθα καὶ ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἀντικειμένον «τριοδικοῦ» καὶ ὅτι τὸ ὑπόδημα γενικῶς, ὡς «φορεὺς» τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἶναι τὸ περισσότερον ἐνδεδειγμένον ἐκ τῶν ἐνδυμάτων νὰ ἐκπροσωπήσῃ τὸν ἐν αὐτῷ ζῶντα καὶ κινούμενον ὄργανισμὸν.

3. Ἀπὸ ἄλλα πρόσωπα³⁾.

Ἄμα ἔχει κατάρα ἀπὸ μάννα ἢ πεθερά, πίνει τ' ἀποπλύματα τῶν χειρῶν τους, νὰ συχωρεθῇ. (Κωστή Θράκης 1954, Λ.Α. 2066, 7 Ε. Σαρακινίδης).

Ἐὰν ἔχη μαλλώσει μὲ τὴ μάννα της ἢ τὴν πεθερά της, τῆς δίνουν τὰ ἀοπλύδια τῶν χειρῶν καὶ ποδιῶν των καὶ τὰ πίνει. (Βάρος Λήμνου 1953, Λ.Α. 1844 Α, 7 (Δ/λος χωρίου).

Ἄμα μὰ γκαστρομένη γυναίκα δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ, βάνουν νερὸ σ' ἓνα ποτήρι. Μέσ' στὸ νερὸ βουτοῦν μὰ ἄκρη ἀπὸ τὸ πανωφόρι τοῦ μεγαλύτερου ἀδερφοῦ τῆς γυναίκας. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει ἡ δυσκολογέννητη καὶ τότε γεννάει. (Τριχωνία 1938, Δ. Λουκόπουλος, Λαογραφία τόμ. ΙΒ, σελ. 18).

Ἄμα ἡ γυναίκα εἶναι μὲ κάποια ἄλλη μαλλωμένη, δὲ γεννᾷ εὐκολα. Τότε φέρουν τὴν ἄλλη γυναίκα, κείνη δίνει λίγο νερὸ στὴν ἔγκυο νὰ τὸ πιῇ, καὶ τῆς λέει: «Μὲ τὸ καλὸ νὰ βγῇ ἀπὸ πάνω σου». (Σιγὴ Βιθυνίας, πρόσφυγες 1938, Λ.Α. 1140, 77 Μ. Λιουδάκη. Πρβλ. καὶ Ε. Ἀχογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων σελ. 126).

¹⁾ Βλέπε περὶ τῶν φράσεων τούτων καὶ τῶν σχετικῶν δοξασιῶν: Ν. Γ. Πολίτου Παροιμίαι, τόμ. Α' σελ. 440 (ἄλλας 8) καὶ ἐν *Λαογραφίᾳ* τόμ Β' (1910) σελ. 168 - 169).

²⁾ Βλ. Λαογραφίαν, τόμ. ΣΤ' σελ. 316 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σ. 295).

³⁾ Εἰς τὴν παράθεσιν τῶν φαινομενικῶς ἀσχέτων πρὸς τὴν ἀρρενολοχείαν περιπτώσεων τούτων προβαίω καὶ διὰ λόγους συγκρίσεως ἢ ἐρμηνείας τῶν προηγηθεισῶν. Ἄλλωστε, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσημείωσα, ἡ παρούσα ἐργασία μου ἀποβλέπει καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς παραθέσεως τῶν εἰδήσεων ἐλευθέραν κρίσιν τοῦ ἐπιστήμονος ἀναγνώστου.

“Όταν γεννάει καμιά και τυραγνᾶται, τότε καλοῦν κείνη πὺν ἔχει τσακωθῆ μαζί της. Αὐτὴ πάει, βάζει νερὸ στὴν ποδιά της, και σκύβει ἢ λεχώνα και πίνει ἀπὸ ’κεῖ νερό, ἢ τῆς τὸ βάζει στὸ ποτήρι και τὸ πίνει, και τότε γεννᾶ. (Λοζέτσι Ἡπειροῦ 1940, Λ.Α. 1432, 177 Μ. Λιουδάκη).

Ἡ ἔγκυος γυναίκα στέλνει, 8 ἡμέρας νωρίτερα, νερὸ στὴν ἐκκλησιά. Τοῦτο, ἀφοῦ τὸ εὐλογῆσῃ ὁ ἱερεὺς, τὸ παίρνει πάλιν εἰς τὸ σπύτι της ἢ λεχώ. Ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ ἢ λεχὼ πίνει και νίβεται. Τοῦτο τὸ κάμνει, ὡς λέγουν, διὰ νὰ καθαρισθῆ ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας της και ὁ τοκετὸς νὰ γίνῃ εὐκολώτερος. (Ἐπισκοπικὸ Ἰωαννίνων 1953, Λ.Α. 1827, 5 Ἰω. Σεΐδης).

Βάζουν τὸν ἱερέα και πλύνεται, και ἢ ἔγκυος πίνει τὸ νερὸ αὐτό, γιὰ νὰ λαφρώσῃ, μὴ τῆς ἔχῃ βαρυνκαρδίσει. (Καβούσι Ἱεραπέτρας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1786, 1 Μαρία Σηφάκη).

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἡ ὁμοιότης τῶν δοξασιῶν και τῶν ἐθίμων κατὰ τὰς δύο ἀκραίας στιγμὰς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὸν τοκετὸν και τὸν θάνατον. Διότι και κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελευτῆς, ἐὰν ἢ ἔξοδος τῆς ψυχῆς γίνεται μετὰ βασιανίζουσης τὸν ἐτοιμοθάνατον δυσκολίας, αἱ αὐταὶ συγχορητικαὶ και ἐξιλαστικαὶ ἐνέργειαι ἐπιβάλλονται, και ὁ ἀγωνιῶν καλεῖται νὰ συμφιλιωθῆ μὲ ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔβλαψε, ὥστε νὰ τύχῃ τῆς συγγνώμης των και νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τῶν κατατροχουσῶν αὐτὸν ἁμαρτιῶν του ¹⁾.

Εἰς τὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα, πρόσωπα ἁμόδια ἐκτὸς τοῦ συζύγου και τῆς μητρὸς του νὰ συγχωρήσουν τὴν ἐπιτόκον εἶναι και ἢ μήτηρ της και ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς της, ὡς και πᾶν ἄτομον μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἔλθει εἰς προστριβίαν. Ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα και ἢ περίπτωσις τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, συγχωροῦσαν γενικώτερον τὰ ἁμαρτήματα. Αἱ μαγικαὶ ἐνέργειαι διὰ τὴν συγγνώμην (ποτισμὸς διὰ ρυπαροῦ ὕδατος) ἀπητήθησαν ὁμοίως και παρ’ αὐτοῦ. Καὶ ὅπως προκειμένου περὶ ἐπιθέσεως τῆς ζώνης, ἐγινε μετάβασις ἀπὸ τῆς ζώνης τοῦ συζύγου εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως, (βλ. σελ. 146), οὕτω και κατὰ τὸ πότισμα τῆς ἐπιτόκου, τὸ ρυπαρὸν ὕδωρ τῶν ποδῶν τοῦ συζύγου ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὰ «ἀπονιψίδια» τοῦ ἱερέως ²⁾.

¹⁾ Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. Γ’ σελ. 323-324). Μαρίας Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη (Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Β’ 1939, σελ. 404). Δημ. Σ. Λουκάτου: Λαογραφικαὶ περὶ τελευτῆς ἐνδείξεις παρὰ Ἰω. τῷ Χρυσοστόμῳ (Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. Β’ 1940 σελ. 45).

²⁾ Εἰς τοὺς Μαορὶ τῆς Νέας Ζηλανδίας ἔχομεν κοινὴν ἐνέργειαν συζύγου και ἱερέως. Ὁ Crawley ἀναφέρει ὅτι εἰς περίπτωσιν δυστοκίας οἱ σύζυγοι ρίπτονται εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, ἐνῶ οἱ ἱερεῖς τοὺς ἀναγινώσκουν εὐχὴν (The Mystic Rose II, 184).

Γ' Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΤΟΚΕΤΟΝ

1. Προσωπικαὶ ἄμεσοι ἐνέργειαι

Εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται κατάκλισις τοῦ συζύγου, συμπαράμενοντος ἐν τῇ κλίνῃ μετὰ τῆς λεχοῦς ἢ ἀναπληροῦντος αὐτὴν κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρας. Τόσον αἱ προσωπικαὶ ἀναζητήσεις μου, ὅσον καὶ αἱ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχεῖον συγκεντρωθεῖσαι εἰδήσεις, οὐδόλως παρέσχον τοιαύτην περίπτωσιν ¹⁾. Μόνῃ εἰδήσει, ἥτις πρὸς στιγμὴν παρέχει εἰκόνα ἀρρενολογικῆς κατακλίσεως, εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ἄντρας πρέπει νὰ πλαγιάσῃ δίπλα τῆς, νὰ τὴν φυλάῃ ὡς τις 9 μέρες τὰ σίγουρα. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ.Α. 2152, 61 Ἔμμ. Σαρέλλης).

Ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἀπαραιτήτου φυλάξεως τῆς λεχοῦς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, ἐνεργουμένης ἀπὸ οἰονδήποτε πρόσωπον ²⁾, ὁπότε τὸ «δίπλα τῆς» σημαίνει παρακειμένην κλίνην ἢ στρῶμα.

Ὁ σύζυγος πάντως ὑπόκειται εἰς ἀδυστηροτάτους περιορισμούς, οἵτινες, καίτοι ὀφείλονται εἰς ἄλλα αἷτια, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ὑποχρέωσίν του νὰ παραμένῃ περισσότερορας ὥρας ἐν τῇ οἰκίᾳ, συνιστῶσι μορφὴν ἀρρενολογείας.

Τρεῖς δὲ κατὰ συνέχειαν ἐσπέρας ὁ ἀνὴρ ὀφείλει νὰ μεταβαίῃ οἴκαδε πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, διὰ νὰ μὴ «τσαλαπατηθῶσι» καὶ ἡ λεχὼ καὶ τὸ νεογέννητο. (Μάδυτος Θράκης 1891, Λ.Α. 185, 156, 3 Ἄ. Οἰκονομίδης).

Ὁ πατὴρ κατὰ τὰς 40 ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως πρέπει νὰ προσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν του πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ σκότους. (Χαλκιδικὴ 1953, Λ.Α. 1805 σελ. 16 Μ. Παπαθανασίου).

(Στὶς 40 μέρες πού εἶναι λεχῶνα ἡ γυναῖκα) *ὁ ἄντρας γυρίζει νωρὶς, νὰ μὴ φέρῃ δαιμονικά, καὶ μόλις μπῆ στὸ σπίτι, λιβανίζεται.* (Ἀράχοβα 1938, Λ.Α. 1153 Β' σ. 129 Μαρία Ἰωαννίδου).

Ὁ ἄντρας πρέπει νὰ γυρίξῃ νωρὶς στὸ σπίτι του, ὅσο ἡ γυναῖκα του εἶναι λεχῶνα. Μετὰ τὴ δύση δὲν κάνει νὰ μπῆ οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος στὸ δωμάτιο ἀπ' ἐξω. Καὶ ἂν ξαργήσῃ, θὰ πρέπει ν' ἀφήσῃ ἐξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τὰ ἐξώρρουρά του

¹⁾ Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰ εὐρέως κυκλοφορήσαντα Ἐρωτηματολόγια τοῦ Ἀρχείου, τὰ συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Γ. Α. Μέγα, ἔχει διατυπωθῆ σαφῶς ἡ σχετικὴ ἐρώτησις: «Ἐπάρχει πουθενὰ ἢ συνήθεια, ἐπὶ τινος ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ μένῃ ὁ σύζυγος κατακεκλιμένος, ἢ νὰ μὴν ἐξέρχεται καθόλου εἰς τὸ κοινόν;» (βλ. Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τευχ. Α' σελ. 34).

²⁾ «Κοντὰ στὴ λεχῶνα καὶ στὸ παιδί κάθετα πάντα ἕνας τρεῖς ἡμέρες, γιὰ νὰ μὴν πάῃ ξωτικό». (Ἀμοργός 1940, Λ.Α. 1438,45 Μ. Λιουδάκη).

παλιτό ἢ σακκάκι ἢ τὰ παπούτσια του. (Κομοτηνὴ 1956, Ἑλένη Ζαφειριάδου, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.).

Ἔσο εἶναι λεχώνα ἢ γυναῖκα, ὁ ἄντρας τῆς δὲν πρέπει νὰ μένη ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύχτα. Ἄν κάποτε ξαργήσῃ, πρέπει ν' ἀφήσῃ τὰ παπούτσια του ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας. (Πυργὶ Χίου 1954, Λ.Α. 2070, 5 Ἰσίδωρος Σαράφης).

Αἱ δύο τελευταῖαι εἰδήσεις μαρτυροῦν ἐναργέστερον περὶ τοῦ φόβου διὰ τὴν μετὰ τοῦ βραδύνοντος συζύγου εἴσοδον δαιμονικῶν ὄντων εἰς τὴν οἰκίαν, φερομένων διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Ὅπωςδήποτε ὁ σύζυγος περιορίζεται εἰς τὴν οἰκίαν του κατὰ τὴν περίοδον τῆς λοχείας καὶ ἀποφεύγει τὰς ψυχαγωγίας καὶ τὰς διασκεδάσεις μέχρι τοῦ σαραντισμοῦ τῆς συζύγου του.

Ἔσο εἶναι λεχώνα ἢ γυναῖκα, 40 μέρες ὁ ἄντρας τῆς δὲν κάνει νὰ πηγαίῃ στὰ καφενεῖα, οὔτε νὰ μεθάῃ καὶ καὶ νὰ γλεντιάῃ. (Σέρραι 1956, Ἡλέκτρα Φουφούτη, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.)¹⁾

Ἄλλαι τινὲς εἰδήσεις μαρτυροῦν χαρακτηριστικώτερον περὶ τῆς λοχειακῆς ιδιότητος καὶ τῆς ἀντιστοίχου ψυχολογίας τοῦ συζύγου κατὰ τὰς ἀμέσους μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρας. Ἰδιαζούσης, ὡς νομίζω, σημασίας εἶναι αἱ ἐκ Θράκης πληροφορίες, καθ' ἃς:

Τὴν τρίτην νύκτα (μετὰ τὸν τοκετόν), ὁ πατὴρ τοῦ νεογεννήτου δίδει συμπόσιον εἰς τὰς νεάνιδας τῆς γειτονιάς, ὡς καὶ εἰς τὰς συγγενεῖς αὐτοῦ τε καὶ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, ἐν ᾧ ὀρχοῦνται ὑπὸ τούτους ἤχους μουσικῆς, πολλάκις ἄχρι πρωῶς· ἀπαγορεύεται δὲ ἡ παρουσία νέων κατὰ τὴν ἐσπερίδα ταύτην, ἥτις καλεῖται «κνιάσματα». (Μάδυτος Θράκης 1891, Λ.Α. 185,156,3 Ἀπόστ. Οἰκονομίδης).

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ, γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς λεχοῦς ἓνα τραπέζι, καλούμενον τραπέζι τῆς Παναγιάς. Ὁ σύζυγος ἢ οἱ οἰκεῖοι τῆς λεχοῦς στέλλουν εἰς ὄλον τοῦ χωριοῦ τὰ σπῖτια 2-3 κορίτσια, τὰ ὁποῖα καλοῦν μόνον τὰς γυναῖκας εἰς τὸ τραπέζι τοῦτο τῆς Παναγιάς. Αἱ γυναῖκες μεταβαίνουν κατὰ μάζας καὶ συγκεντρούμεναι ἅπασαι εἰς τὸ σπίτι τῆς λεχοῦς, τὰς κερνοῦν 2-3 ρακιά καὶ κατόπιν τρώγουνσαι εὔχονται πολλά, κυρίως ὁμως νὰ ὁμοιάσῃ τοῦ μπαμπᾶ του. (Καρωτὴ Διδυμοτείχου 1922 Λ.Α. 1499,17 Δ/λος Ἰ. Ξανθάκης).

¹⁾ Περιορισμοὺς τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς λοχείας πληροφοροῦμεθα διὰ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, ὡς ἐξῆς: *Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς τῆς Καλιφορνίας ὁ σύζυγος ἐπεβάλλετο εἰς ὄρισμένους περιορισμοὺς, π.χ. νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, ἢ νὰ μὴ φάγῃ ψάρι ἢ κρέας μετὰ τὸν τοκετόν... Εἰς τὴν Μαλαισιάν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν 40 ἡμερῶν τῆς λοχείας ὁ σύζυγος δὲν κάνει νὰ κουρευθῇ οὔτε νὰ κνηγήσῃ, ἢ νὰ σκοτώσῃ... Εἰς τὴν νέαν Γουινέαν ὁ σύζυγος, ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετόν τοῦ πρώτου του τέκνου, κλείεται εἰς τὴν οἰκίαν μόνος καὶ δὲν τρώγει.* (Crawley ἔ. ἀ. II, 178).

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ σύζυγος τῆς λεχοῦς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρακάθεται μόνος εἰς κύκλον αὐστηρῶς γυναικεῖον, δεικνύει τὴν ἀνάγκην πρὸς στιγμὴν ἰδιότητά του, ἐξ αἰτίας τῆς λοχειακῆς του καταστάσεως. Αἱ δὲ εὐχαὶ τῶν γυναικῶν συνδαιτημόνων του, αἱ ἀφορῶσαι κυρίως εἰς αὐτόν, δεικνύουσι τὸν κατὰ τινα τρόπον πρωτεύοντα ἐν τῇ λοχείᾳ ρόλον του.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὸν Πόντον, ἡ ἡμέρα τοῦ τοκετοῦ λέγεται «*παραμόνια*» (τά). Ἐπειδὴ κατὰ ταύτην ἐγίνετο καὶ ἡ ἐστίασις τῶν φίλων, ἐπεκράτησε ν' ἀπευθύνεται πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς, ἡ εὐχή. «*Νὰ τρώγω τὰ παραμόνια σ'*» ἦτοι νὰ σὲ ἴδω πατέρα ἢ μητέρα τέκνου. (Πόντος 1870 ΛΑ. 31,534 Ἰ. Βαλαβάνης)¹⁾

Ἐν Ζακύνθῳ τέλος, εἶναι ἀπαραίτητον ὁ σύζυγος νὰ μένη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ νὰ δέχεται συγχαρητήρια. *Κάθειται κ' αὐτὸς στὴν κάμαρα τῆς λεχώνας, κ' ἕνας - ἕνας πὸν ἔρχεται, τότε χαιρετάει.* (Πληροφορία μου 1954.)

Ἡ χαρὰ τῆς πατρότητος ὀδηγεῖ τὸν σύζυγον καὶ εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις, αἵτινες μαρτυροῦν περὶ τῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ὑπερηφανίας αὐτοῦ διὰ τὸν γόνον του, (ἰδίᾳ ἂν τὸ τεχνὲν εἶναι ἄρρεν).

Ἡ μαμμὴ, μόλις ντύσ' τὸ παιδί, θὰ τὸ δώσ' πρῶτα στὸν μπαμπὰ νὰ τῆς δώσ' βαξίσ'. Ἐπειτα στὴ μητέρα. (Πετρὶ Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α, 161 Δ. Λουκάτος).

Ἀφοῦ δὲ τὸ φασκιώσουν . . . τὸ παραδίδουν στὰ χέρια τοῦ πατέρα, ὁ ὁποῖος τὸ ἀγκαλιάζει καὶ τὸ φιλά. (Ρόδος 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ' σελ. 569 Ἀ. Βρόντης)²⁾

Ὁ σύζυγος, μόλις γεννήσῃ ἡ γυναῖκα του, πανευτυχῆς τρέχει καὶ κερνᾷ τοὺς πάντας στὶς ταβέρνες καὶ τὰ καφενεῖα, δεχόμενος τὰς σχετικὰς εὐχὰς ὄλων. (Μύτικας 1954, Λ.Α. 2005, 154 Ν. Μόσολας).

Μόλις γεννηθῇ τὸ παιδί, ὁ πατέρας του πρέπει νὰ πάη ἀμέσως νὰ τὸ ἀσημώση. Πάει καὶ παίρνει καὶ γλυκὰ νὰ κερᾷ τοὺς ξένους. (Φθιώτις 1956, Στέλλα Γκίκα, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.).

Μετὰ δὲ τὸν τοκετόν, εἰς τὴν πρώτην λοῦσιν τοῦ βρέφους, ὁ πατὴρ κερμᾷ ἐπὶ τοῦ μειώπου τῆς λεχοῦς χρυσοῦν τι νόμισμα ὡς φυλακτόν, καὶ ρίπτει ἐντὸς τῆς

¹⁾ Περὶ τῶν κατὰ τὴν γέννησιν συμποσιῶν, βλέπε παρὰ Πολίτη: Λαογρ. Σύμμικτα Γ' σελ. 213 καὶ σημ. 4.

²⁾ Τὴν παρουσίαν ταύτην τοῦ νεογεννήτου εἰς τὸν ἀναμένοντα πατέρα συνηθίζουσι, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὰ Μαιευτήρια. Εἶναι καὶ τοῦτο μία ἐντὸς τῆς λαϊκῆς παροδόσεως πράξις, δι' ἧς ἀναγνωρίζονται κατὰ τρόπον ἄμεσον ἡ πατρότης καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἄρρενος γονέως ἐπὶ τοῦ τεχνέντου.

λεκάνης, ἐν ἣ λούεται τὸ βρέφος, ἀργυροῦν τι νόμισμα δῶρον τῆς μαίας. (Μάδντος Θεράκης 1891, Λ.Α. 185, 156, 3 Α. Οἰκονομίδης).

(Τὴν τρίτη μέρα, ποῦ ἔρχετ' ἡ μαμμη καὶ πλένει τὸ παιδί...) οὐ ἄντρας το' λιχῶνας χαρίζ' σὶ' μαμμη καὶ παπούτσια. (Αἰτωλία 1921, Δ. Λουκόπουλος, Λαογραφία τόμ. Η' σ. 30).

(Κάνει καὶ στὴ γυναίκα του δῶρο) ἡ φόρεμα ἢ κανένα κόσμημα. (Πρόσφυγες Κυδωνιῶν 1939, Λ.Α. 1358, 37 Μ. Λιουδάκη).

Ὅσον διὰ τὴν παλαιότεραν ἐντονώτερον ἐκδηλουμένην ὑπερηφανίαν ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος τέκνου, ἀναφέρομεν τὴν ἀπὸ ἔτους 1797 πληροφορίαν τῶν Stephanopoli:

La naissance d'un garçon s'annonce par un coup de fusil, que tire le père. (D. et N. Stephanopoli, Voyage en Grèce 1797-98 τόμ. I σ. 293)¹⁾.

2. Ἐμμεσοὶ ἐνέργειαι, διὰ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου.

Τὸ πρῶτον πονκάμισον, ὅπερ ἐφόρουν εἰς τὸ παιδί ὅταν ἐγεννᾶτο, ἔπρεπε νὰ μὴ εἶναι καινούργε· κατεσκευάζετο δὲ ἀπὸ παλαιὸν τοῦ πατρός του. (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Γ' (1896) σ. 65).

Τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ κόψουν ἀπ' τοῦ πατέρα τὸ ροῦχο, νὰ τ' κάνουν π'καμισάκι στὸ πρῶτο παιδί, εἴτε ἀγόρ' εἴτε κορίτσ'. (Ἄγ. Ἄννα Εὐβοίας 1942, Λ.Α. 1479 Γ' σ. 46 Μ. Ἰωαννίδου).

Ὅταν γεννιέται τὸ παιδί, τὸ περνᾶμε ἀπὸ παλιὸ σῶβρακο (τοῦ πατέρα;), γιὰ νὰ μὴ τὸ πιάνη μάτι. (Ἄνω Δρόπολις Β. Ἠπειροῦ 1951, Λ.Α. 1665 Α' σ. 13 Δ. Οἰκονομίδης).

Χαλοῦν ἐν ὑποκάμισον τοῦ συζύγου καὶ μὲ αὐτὸ φτιάχνουν ἐν ὑποκαμισάκι καὶ ντύουν τὸ νεογέννητον. (Καρυὰ Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερούλανου).

Μόλις γεννηθῆ τὸ μωρό, τὸ τυλίγουν ἀμέσως μὲ ἓνα ὑποκάμισον τοῦ πατέρα του, εἰς δὲ τὴν κούνιαν του τοποθετοῦν ἓνα ἐσώβρακον τοῦ πατέρα του, σφραγίδα, ὀλίγον ἀντίδωρον καὶ λιβάνι, διὰ νὰ φυλάγεται τὸ μικρὸ ἀπὸ κακῆ ὄρα. (Πινακοχώρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερούλανου).

(Τοῦ μωροῦ, μόλις γεννηθῆ,) τοῦ φοροῦν τὸ ποκάμισο τοῦ πατέρα του. (Κοντομαρὶ Χανίων 1952, Λ.Α. 1778, 13 Α. Μαυριδάκης).

Ἄμα γεννηθῆ τὸ παιδί, κάνουν κουλλούρα τὸ βρακὶ τοῦ πατέρα του καὶ τὸ περνοῦν 'πὸ μέσα. (Σκανδαλίη Λήμνου 1938, Λ.Α. 1160 Β' σελ. 127 Γ. Μέγας).

¹⁾ Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου: Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν. Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 210, ἔνθα πληροφορία καὶ περὶ τῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς τελουμένων.

Τὸ πρῶτο πουκαμισάκι ποὺ θὰ κόψουν καὶ θὰ βάλῃ τὸ παιδί, πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ πουκάμισο τοῦ πατέρα. Αὐτὸ τὸ πουκαμισάκι τὸ κρατοῦν καὶ τὸ βάζουν ὅλα τὰ παιδιά. (Πολίχνιτον Λέσβου 1955, Λ.Α. 2153 σ. 7 - 8, Π. Παπαμανώλης κ. ἄ.).

Κατὰ τὴ λοχεία τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τῆς λεχῶνας ἓνα μαχαίρι μαυρομάνικο, ποὺ πιστεύουν πὼς σκοτώνει τοὺς ἐχθρούς, κι' ἓνα πανταλόνι τοῦ συζύγου, γιὰ νὰ δείξῃ ἢ γυναικα πὼς τὸ παιδί της εἶναι νόμιμο. (Μυτιλήνη 1953, Χρυσούλα Παναγιωτίδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

᾽Όταν γεννηθῇ τὸ παιδί, τὸ τυλίγουν σ' ἓνα ποκάμισο τοῦ πατέρα του. (Βροντάδος Χίου 1954, Λ.Α. 2074, 10 Λ. Καρούσης).

Τὸ τυλίγουν ἔπειτα στὰ κωλόπαννα, ποὺ κάμνουν ἀπὸ παλιὰ ροῦχα τοῦ πατέρα, ἂν εἶναι ἀρσενικό, καὶ ἀπὸ ροῦχα τῆς μάνας, ἂν εἶναι θηλυκό. (Ρόδος 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ' σ. 569, Α. Βρόντης).

Μόλις γεννηθῇ τὸ παιδί, τὸ ἐνδύουν μὲ πουκάμισο τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας, διὰ νὰ πάρῃ «ποὺ λλόον τους» (Γ. Χ. Παπαχαλαράμπος: Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων. Ἐν Λευκωσίᾳ 1937, σελ. 9).

Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργοῦνται, ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετόν, αἱ ἀνωτέρω μαγικαὶ πράξεις ἐπὶ τοῦ βρέφους, τιθεμένων ἢ φορομένων εἰς αὐτὸ τῶν παλαιῶν ἐνδυμάτων καὶ ἰδίως ὑποκαμίσου καὶ περισκελίδων τοῦ πατρὸς, παρέχονται ἐν πολλοῖς εἰς τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα ὑπ' αὐτῶν τῶν πληροφορητῶν. Οὗτοι εἶναι: α) *Γιὰ νὰ μὴ τὸ πιάσῃ μάτι* (τὸ παιδί), δηλ. νὰ μὴ προκαλέσῃ τὸ βρέφος τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν βασκανίαν, πρῶγμα τὸ ὁποῖον προλαμβάνεται ἢ ἀποτρέπεται διὰ τῶν πεπαλαιωμένων καὶ ρακιδῶν ἐνδυμάτων. β) *Γιὰ νὰ φυλάγεται τὸ μικρὸ ἀπὸ κακῆ ὥρα*. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ πατρικὸν-ἀνδρικὸν ἐσώρρονον, ἐν συνδυασμῶ μὲ τὸ ἀντίδωρον καὶ τὸ λιβάνι, ἢ ἀλλαχοῦ τὸ «μαυρομάνικο μαχαίρι», ἀποδιώκουν τοὺς βλαπτικοὺς δαίμονας¹⁾. γ) *Γιὰ νὰ δείξῃ ἢ γυναικα πὼς τὸ παιδί της εἶναι νόμιμο*. Μὲ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἢ τοποθέτησις τοῦ πατρικοῦ πανταλονίου ἐπὶ τοῦ βρέφους λαμβάνει χαρακτῆρα σαφέστερον ἀρρενολογικόν. Ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς

¹⁾ Διὰ τὸν προστατευτικὸν ρόλον τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ βρέφους ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς λεχοῦς, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ὠμιλήσαμεν (βλ. σελ. 139-140) ὁ Crawley γράφει: «Τὰ ἐνδύματα τοῦ πατρὸς χρειάζονται συχνάκις καὶ διὰ τὴν ἐξαπάτησιν τῶν δαιμόνων. Τὰ βλαπτικὰ δαιμόνια ἀπαιτῶνται εὐκόλως πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ θέσῃ τις ἄνωθεν τοῦ βρέφους ἢ ἐπὶ τῆς κλίνης, πλησίον τῆς λεχοῦς, μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐνδύματα τοῦ πατρὸς, διὰ ν' ἀπατηθοῦν τὰ δαιμόνια. Καὶ μόνῃ ἢ θέᾳ των τὰ ἀναγκάζει νὰ σκεφθοῦν, ὅτι κάπου ἐκεῖ εὐρίσκεται φύλαξ ἄρρη». (The Mystic Rose II σ. 187-188). Καὶ ἀναφέρει διὰ τὴν Κίαν, ὅτι «ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν κρεμοῦν εἰς ἐψηλὸν μέρος τοῦ δωματίου τὰς περισκελίδας τοῦ πατρὸς, ὥστε πᾶσα δαιμονικὴ ἐπήρεια νὰ εἰσέρχεται εἰς αὐτάς καὶ ὄχι εἰς τὸ βρέφος». (Αὐτόθι σελ. 188).

περισκελίδος του λαμβάνει θέσιν παρὰ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς καὶ διακηρῶσει ὅτι τὸ τεχνὲν εἶναι τέκνον του. Εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν ταύτην δύνανται κατὰ τινα τρόπον νὰ ὑπαχθῶσι καὶ αἱ ἐνέργειαι «τυλίγματος» ἢ «περάσματος» τοῦ βρέφους ἀπὸ τὸ ἐσώβρακον τοῦ πατρὸς. Τὸ ἔνδυμα τοῦτο, συμβολικὸν τῆς κατ' ἐξοχὴν γενεσιουργοῦ ἐστίας τοῦ πατρικοῦ σώματος, εἶναι τὸ πλέον ἐνδεδειγμένον ν' ἀντιπροσωπεύσῃ παρὰ τῷ παιδί τὸν πατέρα, νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸ βρέφος τὴν πατρικὴν δύναμιν καὶ οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ¹⁾.

Ἄλλως ἔχει τὸ ζήτημα προκειμένου περὶ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ πατρὸς. Μὲ τὴν ἐκ Κύπρου ἐρμηνεῖαν: «διὰ νὰ πάρῃ (τὸ παιδί) πὸν ἄλλοον τους», δηλ. νὰ μοιῶσῃ εἰς τοὺς γονεῖς του, ὀδηγούμεθα εἰς τὴν υἰοθετικὴν σημασίαν τῆς συκῆς εἰς τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα χρήσεως τοῦ ὑποκαμίσου (τῆς μητρὸς εἰδικώτερον), γνωστῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν²⁾. Ἡ διὰ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ πατρὸς ἐνταῦθα περιτύλιξις τοῦ βρέφους, παραλλήλως πρὸς τὴν προστατευτικὴν ἢ ἐνδυναμωτικὴν αὐτῆς σκοπιμότητα, ἀποβλέπει καὶ εἰς τὴν συμβολικὴν κατοχύρωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ τέκνου δικαιωμάτων του, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς συγκεκριμένας περιπτώσεις υἰοθεσίας, ὅπου ὁ θετὸς πατὴρ «περνᾷ ἀπὸ τὴ μανίκα του» τὸ υἰοθετούμενον τέκνον³⁾.

3. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑγείας τῆς λεχοῦς.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑγείας καὶ τῆς ὠραιότητος τῆς λεχοῦς ἐπιδιώκεται συνήθως δι' ἐνεργειῶν, αἵτινες ἔκτος τῆς φυσιολογικῆς αὐτῶν σκοπιμότητος παρουσιάζουν καὶ τὸ μαγικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνδρικοῦ συμμετοχῆς καὶ τῆς συζυγικῆς ἀποδεσμεύσεως. Μορφή καὶ τοῦτο ἀρρενολοχείας, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου, καὶ δὴ ἐκείνων τὰ ὅποια ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν γενετήσιον εὐθύνην του.

Τόσον διὰ τὴν ἐπανάταξιν καὶ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ γεννητικοῦ συ-

¹⁾ Διὰ τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς περισκελίδος εἰς τὸν ἐξουσιασμόν τοῦ τεχνήντος, χαρακτηριστικὴ εἶναι μία παλαιὰ εἰδησις ἐκ Κύπρου, ἀφορῶσα ὁμῶς εἰς τὴν μητέρα: *Λέσασα δ' ἢ μαία τὸ βρέφος, θέτει αὐτὸ ἐν τῇ κλίνῃ ἐπὶ τινος τῆς μητρὸς του περισκελίδος παρὰ τὸ προσκεφάλαιον, ἵνα ὑπῆκοον τῇ μητρὶ αὐτοῦ γένηται.* (Α. Σακελλαρίου, τὰ Κυπριακά, τόμ. Α' (1890) σ. 734-5. Πρβλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Γ' σ. 208). Ἐξεταστέον μήπως ἡ περισκελὶς συμβολίζει ἐνταῦθα καὶ τινα πρὸς ὑποταγὴν διασκελισμόν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ φοροῦντος.

²⁾ Βλ. σχετικῶς Στ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. ΙΑ' σελ. 715 - 717.

³⁾ *Κεῖνος πὸν ἤθελε νὰ υἰοθετήσῃ παιδί, τὸ περνοῦσεν ἀπὸ τῆ μανίκα του. Ἐκανε φόρμα μὲ πλατὺ μανίκι (ἢ ἔκανε μόνο πλατὺ μανίκι καὶ τὸ κολλοῦσε στὸ ποκάμισό του), ὥστε νὰ χωρῇ τὸ μωρὸ νὰ περάσῃ. Ἐπαιρνε τὸ παιδί καὶ τὸ περνοῦσε τρεῖς φορὰς ἀπὸ τὴν ἄκρην τοῦ μανικιοῦ πρὸς τὸ στήθος.* (Λατσίδα Κρήτης 1937. Λ.Α. 1105, 132-3 Μ. Λιουδάκη). Πρβλ. καὶ τὴν παροιμίαν: *Τὸ πέρασε τὸ παιδί ἀπὸ τῆ μανίκα του.* (Μάνη 1923 Λ.Α. 487, 348 Α. Κουκουλέ).

στήματος τῆς τεκούσης, ὅσον καὶ διὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ προσώπου αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ τοκετοῦ στιγμάτων ἢ πανάδων (τοῦ «μητρικοῦ χλοάσματος» κατὰ τὴν ἐπισημονικὴν ὀρολογίαν), χρησιμοποιοῦνται ἡ ζώνη καὶ τὰ ἐσώρροχα τοῦ συζύγου, κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

1. Διὰ τὴν ἐπανάταξιν τῆς μήτρας.

Τὸ πρῶτο ποὺ τῆς κάνει (τῆς λεχῶνας ἢ μαμμῆ, ὕστερ' ἀπὸ τὴ γέννα), εἶναι νὰ ζώσῃ μὲ τὸ ζωνάρι τοῦ ἀνδρός της τὴν κοιλιά της, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν χαλάρωσιν τῶν σπλάγγων· νὰ ἐπανέλθῃ δηλ. ἡ κοιλιά εἰς τὴν πρὸ τῆς ἐγκυμοσύνης κατάστασιν. (Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1955 σελ. 181, Πολυξένη Ζαφειρίου).

Τὴν κοιλιά τῆς λουχούνας ζώνουν μὲ ζώνη τοῦ συζύγου, καὶ τῆς φοροῦν τὸ ποκάμισό του. (Κάμποι Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ. Α. 1776, 39 Ἰ. Ἀθουσαῆς).

Ἄμα συγγυρίζουνε τὸ παιδί καὶ τὴ μάννα, θὰ συγγυρίσῃ καὶ τὴν κοιλιά τῆς μάννας ἢ κρουόλα (=μαμμῆ). Θὰ τῆς ζώσῃ τὴν κοιλιά της, γιὰ νὰ πέσουν οἱ κακωσιῆς καὶ νὰ μὴν τῆς μείνῃ κοιλιά· θὰ τὴ ζώσῃ μ' ἕνα πεσκέρι ἢ μὲ τὴ ζώστρα τ' ἀνδρός... (Μανιάκι Μεσσηνίας 1944, Λ.Α. 1566,12 Μαγδ. Τσάκωνα).

Πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως ὑπὸ τῆς λεχοῦς, ζώνουν ταύτην διὰ τοῦ ζωστήρος τοῦ ἀνδρός. (Δορβισὰ Ναυπακτίας 1953, Λ.Α. 1798,11 Χ. Παπαϊωάννου).

Παλαιότερον ἢ λεχῶνα ἐζώνετο εἰς τὴν κοιλίαν μὲ τὸ ζωνάρι τοῦ συζύγου της, πρὸς ἀποφυγὴν μεγάλης κοιλίας. (Ἐγκλουβὴ Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ἡ διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὸν τοκετὸν χρησιμοποίησις ἐνταῦθα τῆς ζώνης τοῦ συζύγου, (βλ. περὶ τῆς πρώτης, ἐν σελ. 145-6) ἔχει πρακτικὴν μὲν σκοπιμότητα τὴν σύσφιγξιν τῶν χαλαρωθέντων μελῶν τοῦ σώματος τῆς λεχοῦς, συμβολικὴν δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τρόπον τινὰ τῆς διακοπείσης παρθενίας αὐτῆς. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἔκκρεμεῖ παρὰ τῷ συζύγῳ ὁ ρόλος τῆς διὰ τῆς ἰδίας ζώνης ἐπαναζώσεως τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὴν εἶχε συμβολικῶς λύσει κατὰ τὴν ὥραν τῶν ὠδίνων. Τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναγραφομένην διὰ τὴν ὥραν ἐκείνην φράσιν: «*Ὁ ἴδιος ὅστις σὲ ἔδεσα, θὰ σὲ λύσω πάλιν*» (βλ. σελ. 146), θὰ ἠδύνατό τις νὰ συμπληρώσῃ ἐνταῦθα διὰ τῆς ἀντιστοίχου: «*Ὁ ἴδιος ὅστις σὲ ἔλυσα, σὲ ζώνω πάλιν*».

Ἀξιοπρόσεκτος ὅμως εἶναι καὶ ἡ περὶ ἐνδυναμώσεως τῆς λεχοῦς ἐρμηνεία, ἣτις δίδεται εἰς τὴν περιζωστικὴν ταύτην ἐνέργειαν τοῦ συζύγου (πληροφορία ἐκ Ναυπακτίας), πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συσχετίσωμεν καὶ τὴν διὰ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ ἀνδρός περιβολὴν τῆς λεχοῦς, (πληροφορία ἐκ Κρήτης), ἀποβλέπουσαν προφανῶς εἰς ὁμοίαν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν.

2. Διὰ τὴν ἀπάλειψιν τῶν στιγμάτων:

Ὅταν γεννήσῃ (ἢ γυναίκα), γιὰ νὰ φύγουν τὰ πολλὰ σημάδια τοῦ προσώπου,

τήν απογγίζον με τή σέλλα τοῦ ἐσώβρακου τοῦ ἀνδρός. (Μαρμάρες Ἰωαννίνων 1953 Λ.Α. 1832,27 Α. Κατσιούμης).

Σκουπίζουν τὸ πρόσωπο τῆς λεχοῦς με καθαρὸ ἐσώβρακο τοῦ ἀνδρός της, γιὰ νὰ καθαρίσῃ ἀπὸ τὴν πάνα. (Ξεχασμένη Βερροίας 1953, Λ.Α. 1816,7 Β. Λιακόπουλος).

Φέρνουν εἰς τὴν λεχὼ τὴν σκούφιαν τοῦ ἀνδρός της, νὰ σκουπίσῃ τὸν ἰδρώτα καὶ νὰ ἐξαλειφθοῦν οἱ πανάδες (μπαλώματα). (Πινακοχώρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ὅταν ἡ μητέρα ἔχη «νεφέλα» (=εἶδος πανάδες) στὸ πρόσωπο ἀπὸ τὴν ἐγκυμοσύνη της, τῆς φεύγει ἂν τρίψη, ὅστερ' ἀπὸ τὸν τοκετό, τὸ πρόσωπό της με βάμμα (=νῆμα χρωματιστὸ τοῦ ἀργαλειοῦ) ἢ με τὸ φέσι τοῦ συζύγου της. (Χωριά Μεραμπέλου Κρήτης, Περιοδ. Δοῦρος Α' (1937) σ. 131, Μαν. Πιτυκάκης).

Ἐὰν ἡ λεχὼ ἔχη πανάδες στὸ πρόσωπο, σκεπάζουν καλὰ τὸ πρόσωπό της ὅσο νὰ ἰδρώσῃ, καὶ κατόπιν τὸ σκουπίζουν με τὸ συντρόφι (=σώβρακο) τοῦ ἀνδρός της, καὶ βγαίνουν. (Ἐλατόβρυσση Ναυπακτίας 1953, Λ.Α. 1904,36 Θ. Παπαδογεωργόπουλος).

Ἐὰν ἡ λεχὼ ἔχη στὸ πρόσωπό της πανάδες, περνοῦν ἀπ' αὐτὸ ἄπλυτο ἐσώρροχο τοῦ ἀνδρός της, γιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν. (Τεμένη Αἰγιαλείας 1953, Λ.Α. 1887,3 Ἰωάννα Χάρτζη).

Ἡ λεχὼ παλαιότερον ἐκαθαρίζετο με τὸ ἐσώρροχον τοῦ ἀνδρός της, διὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς πάνας. (Ἄγ. Νικόλαος Κυνοῦρίας 1953, Λ.Α. 1811,17 Ἄ. Κωνσταντοῦρος).

Καθαρίζουν τὸ πρόσωπο τῆς λεχοῦς με τὸ ὑποκάμισο τοῦ ἀνδρός της. (Κυροτομάδο Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1780,13 Ἄ. Νικολαΐδου).

Τὸ πρόσωπον (τῆς λεχοῦς) σκουπίζουν με τὴν πετσέτα (μαντήλι τῆς κεφαλῆς) τοῦ συζύγου της. (Κάμποι Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1776,39 Ἰ. Ἀθουσάκης).

Γιὰ νὰ καθαρίσουν τὸ πρόσωπο τῆς λουχούνας ἀπὸ τὴν πάνα, χύνουν λαντουρίδι (=χυλὸ με ἀλεύρι καὶ ζάχαρι), ἀπ' αὐτὸ ποὺ τῆς δίνουν καὶ τρώει τίς πρῶτες μέρες, πάνω στὸ ἰδρωμένο ποκάμισο τοῦ ἀνδρός της, καὶ τῆς ἀλείφουν τὸ πρόσωπο. (Κοντομαρὶ Χανίων Κρήτης 1952, Λ.Α. 1778,13 Α. Μανριδάκης).

Παίρνουν ἓνα λερωμένο ποκάμισο τοῦ ἀνδρός της, φτύνουν πάνω στὸ γιακά, ποὺ ἔχει περισσότερο λερὸς, καὶ τῆς καθαρίζουν τὸ πρόσωπο «με τ' τὴν λέρα τ' ἀντροῦ της». (Πετρί Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α', 154 Δ. Λουκάτος).

Θὰ ἐνόμιζε τις ὅτι ἡ τόσο ἀηδῶς ἐπιδιωκομένη ρυπαρότης τῶν ἐσωρούχων τοῦ συζύγου πρὸς καθαρισμὸν τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ὀφείλεται εἰς εἰδικὴν γνῶσιν περὶ χημικῶν καὶ φαρμακευτικῶν ἰδιοτήτων τῆς χρησιμοποιουμένης ἀκα-

θαροσίας¹⁾. Ἴσως τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν ἐνταῦθα καὶ μαγικὴ τις ἀρχὴ περὶ τῆς «διὰ τοῦ ὁμοίου ἀποδιώξεως τοῦ ὁμοίου», θεωρουμένων τῶν στιγμάτων τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ὡς ἀποτελεσμάτων τῆς γεννητικῆς ἀκαθαρσίας. Εἶναι πάντως γνωστὸν ὅτι τουλάχιστον ὁ ἰδρῶς, τὸν ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις νὰ χρησιμοποιῆται ὑπὸ τε τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ συζύγου, θεωρεῖται εἰς τὰ παγκόσμια ἔθιμα ὡς ἀπόκριμα καθαρτικόν²⁾.

Ἐνδιαφέρει ὅμως περισσότερο ἐνταῦθα ἡ εἰδικὴ ἐπιδιώξις, ὅπως τὰ ρυπαρὰ ταῦτα ἐνδύματα καὶ αἱ ἐκκρίσεις προέρχονται ἀπὸ τὸν σύζυγον. Πρόκειται περὶ ἀποκριμάτων (ἰδρῶτος καὶ οὔρων), ἅτινα ἐντόνως χαρακτηρίζουσι τὸ ἀνδρικὸν σῶμα συλλεγόμενα δὲ ἐπὶ τῶν ἐσωρούχων τῆς πρώτης ἐπαφῆς (ὑποκαμίσου, περισκελίδος ἢ πῖλου), ἀντιπροσωπεύουσι κατ' ἐξοχὴν τοῦτο. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐπέμβασιν τοῦ συζύγου δυνάμεθα νὰ διδῶμεν καὶ στοιχεῖα καθαρτικοῦ ἐξίλασμοῦ τῆς λεχοῦς (πρβλ. καὶ τὸ ἐν σελ. 152-3 πότισμα τῆς ἐπιτόκου ἐντὸς ὑποδήματος τοῦ συζύγου), ὡς ἐπίσης καὶ ἀρροελογικὴν συμπαράστασιν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀποδιώξιν τῶν βλαπτικῶν ἐπηρεϊῶν ἀπὸ τῆς συζύγου του.

4. Ὁ σύζυγος εἰς τὰ πρῶτα βήματα τῆς λεχοῦς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πρώτη σκέψις διὰ τὴν νέαν περιόδον τῆς ζωῆς καὶ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναρρωννούσης λεχοῦς στρέφεται κυρίως περὶ τὴν ἐνδυνάμωσιν καὶ τὴν εὐσταθῆ ὑγίαν αὐτῆς. Ἡ συνήθης εὐχὴ τὴν ὁποίαν τῆς ἀπευθύνουν, «Σιδερένια!» εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἐπιδιώξεως ταύτης, τὸ δὲ ἔθιμον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐγειρομένη ἐκ τῆς κλίνης λεχὼ ὀφείλει νὰ πατήσῃ ἐπὶ σιδήρου ἢ ἄλλου συμβολικοῦ ἀντικειμένου³⁾, εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς καὶ διὰ μαγικῶν τρόπων κατοχυρώσεως τῆς εὐχῆς.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιδιώξις, ὅπως ἡ ἐγειρομένη ἐκ τῆς κλίνης λεχὼ στηρίζεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς προστασίας τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ὁ ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ἄρρενος προστάτου φόβος τῶν κακοποιῶν δαιμόνων φαίνεται καὶ ἐνταῦθα συνεχιζόμενος.

Καλὸ εἶναι, ὅταν πρωτοσηκῶνται ἡ λεχῶνα, νὰ εἶναι κοντὰ τῆς κι' ὁ ἄντρας τῆς, νὰ πιάνῃ ἀπὸ τὸ μπράτσο του, καὶ νὰ πατῇ σὲ σίδερον. (Κεφαλληνία, 1954).

Ἡ λεχοῦσα σηκῶνεται σὲ τρεῖς μέρες... Τὸ πρῶτο πράγμα πού θὰ πιάσῃ, θὰ

¹⁾ Ἐν Λέσβῳ «μπορεῖ καὶ μὲ τὰ πρωτοκατονημένα ροῦχα τοῦ παιδιοῦ νὰ καθαρίσουν τὸ πρόσωπον τῆς λεχοῦς» (ἔ. ἀ.).

²⁾ Βλέπε σχετικὰ παραδείγματα παρὰ J. G. Frazer: *The Golden Bough*, τόμ. III («Taboo and the perils of the Soul») σελίδες 142, 156 καὶ 184.

³⁾ Βλέπε Γ. Α. Μέγα: *Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας*, τεῦχος Α' σελ. 33.

είναι ροῦχα τ' ἀντροῦ της, καὶ τὰ ρίχνει στὸ κεφάλι της. Λέει: «Ἐχω κορόνα τὸν ἄντρα μου!» (Μερικὲς ὅμως, ἀπὸ φόβο νὰ μὴν κάτση πάνω στὸ κεφάλι τῶν ὁ ἄντρας, ρίχνουν τὸ ροῦχο σὴν πλάτη τους). Πετρὶ Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α' σελ. 168, Δ. Λουκάτος.

Τὴν λεχῶ, ὅταν ἠδύνατο νὰ ἐγερθῆ, περιέζωνον μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς διὰ τῆς αὐτῆς ζώνης χαλαρῶς, λέγοντες καταλλήλους ρήσεις· χαλαροῦντες δὲ τὴν ζώνην ἔτι μᾶλλον, ἄφηνον αὐτὴν νὰ καταπέση στεφανοειδῶς εἰς τοὺς πόδας των. (Δ. Γ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1896, σελ. 63).

Καὶ εἰς τὰ τρία ὡς ἄνω παραδείγματα ἡ παρουσία τοῦ συζύγου ἐνδείκνυται διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀντιμετώπισιν τῆς νέας ζωῆς ὑπὸ τῆς λεχοῦς. Ἰδιαιτέρως εἰς τὸ τρίτον παρουσιάζεται πιθανῶς καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκ νέου συζεύξεως τοῦ ἀνδρογύνου, ἧτις εἶχε κατὰ τινὰ τρόπον διακοπῆ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παύουν νὰ ἐμφανίζωνται τὰ δηλωτικὰ μιᾶς ἀρρενολοχείας ἑλληνικὰ ἔθιμα. Ἡ λεχῶ μετὰ τὴν ἔγερσιν ἐκ τῆς κλίνης ἐπαναλαμβάνει τὴν τακτικὴν ζωὴν της καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸν σαραντισμὸν καὶ τὴν νέαν ἐλευθερίαν της, ἄνευ ἄλλης ἐθιμικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου. Θὰ ἀνέμενέ τις τὴν συμπαράστασιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῆς λεχοῦς διὰ τὸ «σαράντισμα», ἀλλὰ τοιαύτην περίπτωσιν, εἰδικῶς ἐπιβαλλομένην, δὲν ἀνεῦρον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα.

Συμπεράσματα.

Συγκεκριμένην περίπτωσιν ἀρρενολοχείας, ὑπὸ τὴν κυρίαν αὐτῆς ἔννοιαν τῆς ἐπφαστικῆς κατακλίσεως (couvade), δὲν συναντῶμεν εἰς τὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα. Ἐκδηλώσεις ὅμως ἐνεργοῦ συμμετοχῆς καὶ συμπαραστάσεως τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, παρακολουθοῦντος μετὰ πατρικοῦ καὶ συζυγικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐθιμικῶν ὑποχρεώσεων τὸ γεγονός τῆς γεννήσεως, ἔχομεν ἀρκετὰς καὶ ἰδιαζούσας. Μὲ βάσιν τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς καὶ ὑπὸ τῶν ξένων μελετητῶν διαπιστούμενα, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἑλληνικῶν τούτων ἐκδηλώσεων, ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς λοχείας, ὡς ἔθιμα ἀρρενολοχικοῦ κύκλου. Γενικώτερον ὅμως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συγκεντρώνωνται ὑπὸ χωριστὴν κατηγορίαν καὶ κατάταξιν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν ρόλον τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετόν ἔθιμα, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι πολλὰ καὶ σημαντικά, διαπιστούμενα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ τὰς ἐποχάς, ἀφ' ὅτου ὁ ἄρρην ἐγνώρισε τὴν ὑπερφηανίαν, τὴν στοργὴν καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρότητος.

Μάρτιος 1956

ΟΝΟΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΑΝΑΓΡΑΦΟΜΕΝΑ ΕΝ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ.

- α) Συγγραφεῖς :
'Απολλώνιος Ρόδιος σ 124	Σκλόβοσι Β. Τ. 125	Ζωγράφος Στ. 141, 143, 152
'Αριστοφάνης σ. 136	Σπυριδάκης Γ. Κ. 146, 147	'Ηλιοπούλος Γ. 154
Bachofen J.J. σ. 125, 126, 127	Στράβων σ. 125	'Ιωαννίδου Μαρία 148, 152, 157, 160
Baroja Caro J. 126, 129	Thompson St. 126	Καμπούρογλους Δ. Γ. 148, 160, 166
Briffault R. 127	Tylor E. B. 125, 127	Κανδηλάπτης Γ. 152
Brissaud T. 126	Wagnalls (Dictionary) 125, 126	Καρούντζος 'Ι. 148, 152, 154
Corso R. 124, 125, 126, 127, 128	Woodbridge B. M. 126	Καρούσης Α. 161
Crawley E. 126, 127, 128, 129, 135, 139, 140, 142, 147, 156, 158, 161	Ξενοφῶν σ. 124	Κατσιμάνη 'Ελένη 150, 154
Διόδωρος Σικελιώτης σ. 125	Ζηρόβιος σ. 124	Κατσιούμης Α. 154, 164
Farnell L. R. 126		Κουκουλέ 'Αναστασία 162
Frazer J. G. 126, 127, 129, 139, 141, 149, 165	β) Συλλογεῖς	Κουκουλές Φ. 138, 146, 153, 154
Funk (Dictionary) 125, 126	'Αθανασόπουλος Θ. Ι. σ. 149	Κουνδούρου *Όλγα 143
Gennep A. van 124, 125, 131, 132, 135, 147, 151	'Αθουσάκης 'Ι. 163, 164	Κουρτικάκης Κ. 143
Hartland E. S. 126, 127	*Ακογλου Ξ. Κ. 142, 146, 149, 152, 153, 155	Κωνσταντινίδης Ν. 133
Κομνηνή *Αννα σ. 136	Argenti Ph. 138	Κωνσταντούρος Α. 164
Κουκουλές Φ. 140, 146	'Αργυρίου Ν. 133	Λιακόπουλος Β. 154, 164
Κυριακίδης Στ. 162	Βαλαβάνης 'Ι. 152, 159	Λιουδάκη Μαρία 140, 143, 155, 156, 157, 160, 162
Lafiteau J. F. 128	Βλάχος Α. 150	Λουκάτος Δ. 143, 144, 145, 152, 156, 159, 164, 165, 166
Lefèvre A. 125, 126	Βουκικλάρη Μαρία 152	Λουκόπουλος Δ. 141, 150, 152, 155, 160
Λεκατοῦ Π. 151	Βρόντης Α. 135, 141, 149, 159, 161	Μακρῆς Ε. 130, 137, 151
Mannhardt W. 144	Γαλάνη Στέλλα 148	Μανουράς Κ. 130, 143
Μέγας Γ. Α. 130, 131, 132, 135, 157, 165	Γέγιος 'Ι. 143	Μαυριδάκης Α. 143, 160, 164, Μέγας Γ. 160
Müller M. 128	Γερουλᾶνος Δ. 130, 137, 139, 160, 163, 164	Μερεμέτη Δήμητρα 136
Πλίνιος σ. 146, 147, 163	Γεωργιάδης Χ. 137, 150, 151	Μόσολας Ν. 159
Πολίτης Ν. Γ. 126, 128, 131, 132, 135, 136, 140, 142, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 159, 160	Γκίσις Στέλλα 159	Μπάρμπας Α. 139
Roth H. L. 125	Γλέζος Π. 137	Μπίλλης 'Ι. 144, 151
Roussel R. 147	Γούναρης Α. (Hauteccœur A.) 131	Νικολαΐδου Α. 164
Samter E. 128	Δεληγιάνης Β. 134	Ξανθάκης 'Ι. 158
Sebillot P. 140, 142, 147	Δούτσης — 141	Οικονομίδης Α. 133, 157, 158, 160
	'Ελευθεριάδου Μαργαρίτα 141, 146	Οικονομίδης Δ. 160
	Ζαφειριάδου 'Ελένη 132, 133, 158	Παμπούκης 'Ι. 131
	Ζαφειρίου Πολυξένη 163	

- Παναγιωτίδου Χρυσή 161
 Παπᾶ Δ. 149
 Παπαδημητρώπουλος Α. 142
 Παπαδογεωργόπουλος Θ. 164
 Παπαηλιοῦ Γ. Α. 138
 Παπαθανασίου Μ. 157
 Παπαϊωάννου Χ. 139, 163
 Παπαμανώλης Π. 140, 161
 Παπαμιχαλάκης Ε. 143
 Παπανασιάδης Ε. 146
 Παπανικολάου Ν. 139, 141, 147
 Παπαπέτρος — 151
 Παπαχαραλάμπους Γ. Χ. 161
 Παπαχρίστος — 137
 Πασχάλης Μ. 142
 Πελέσης Ν. 148, 152
 Πέρδικα Νίκη 154
 Πιτυκάκη Ἐλένη 146
 Πιτυκάκης Μ. 145, 164
 Πουλάκης Α. 149
 Πρωτόπαππας Γ. 134, 145
 Ράπτης Ν. 139
 Rose Η. 138
 Σακελλάριος Α. 162
 Σακελλαρίου Β. 153
 Σαρακινίδης Ε. 155
 Σαραντῆ Σταμούλη Ἑλπινίκη 133
 Σαράφης Ι. 158
 Σαρέλλης Ε. 136, 138, 157
 Σεΐδης Ι. 156
 Σηφάκη Μαρία 156
 Σίμος Α. 135
 Sonnini Ch. 144
 Stephanopoli D. et N. 138, 160
 Σωφρόνιος ἠγούμενος 153
 Τσάκωνα Μαγδαληνή 132, 136, 153, 163
 Τσέλιος Κ. 143
 Τύμπας Η. 152
 Φουφούτη Ἡλέκτρα 158
 Φραγκάκη Εὐαγγελία 130, 145
 Φράγκος Κ. 137
 Φωτιάδου Καλλιόπη 133
 Χαλιορῆς Ν. 134
 Χάρτζη Ἰωάννα 164
 Χατζηθανασίου Εὐαγγελία 134, 140, 148
 Χουτᾶ Χ. 140
 Χρηστίδης Α. 132
 Χριστοδουλάκης Ε. 141
 Χριστοφορίδου Θεοφανή 140
 Ψυχογιῶς Ντίνος 132, 139